

«Ένοπλες συγκρούσεις και πολιτικές αντιπαραθέσεις κατά τη διάρκεια της πολιορκίας των Πατρών (1821-1828)»

Νίκος Τόμπρος

Η Πάτρα¹ και το καστέλι του Μορέως (Ρίο), όπως επίσης η Μεθώνη και η Κορώνη, υπήρξαν φρούρια της Πελοποννήσου, τα οποία παρέμειναν υπό οθωμανική κυριαρχία καθ' όλη τη διάρκεια του ελληνικού απελευθερωτικού Αγώνα². Η Πάτρα μάλιστα εξαιτίας της στρατηγικής της θέσης πολιορκήθηκε επανειλημμένα από ξηράς, έως και τον Μάιο του 1825. Θα χρειαστεί όμως να περάσουν αρκετά ακόμη έτη έως την παράδοσή της στα γαλλικά στρατεύματα του N. J. Maison³ (18.10.1828), ενέργεια που σηματοδότησε και την έναρξη της εκκένωσης του Μοριά από τους Οθωμανούς⁴. Σύμφωνα με τον πατρινό ιστοριοδίφη Κ. Τριανταφύλλου, όποιος «θα παρακολουθήσει την ιστορίαν της πολιορκίας των Πατρών, θα ίδη ταυτοχρόνως εν μικρογραφία και αυτό τούτο το έργον της όλης Επανάστασεως, την έκρηξίν της, την μορφήν της, την εξέλιξίν της, τας ελλείψεις και το αποτέλεσμά της»⁵. Και πράγματι η εξεταζόμενη πολύχρονη στρατιωτική επιχείρηση προσομοιάζει –όπως θα φανεί στη ακόλουθες σελίδες– αρκετά στην Ελληνική Επανάσταση, καθώς στη διάρκειά της σημειώθηκαν στρατιωτικές νίκες και ήττες, πολιτικές αντιπαλότητες, εμφύλιες

¹ «Αι Παλαιαί Πάτραι [...] ήσαν κυρίως εκτισμένα εις την σημερινήν άνω πόλιν και περισσότερον πυκνωμένα προς την Ακρόπολιν, ήτις είναι ως γνωστόν φρούριον ενετικών, έχον δύο εξόδους μίαν ανατολικήν και μίαν δυτικήν, σωζομένας μέχρι σήμερον». *Νεολόγος Πατρών*, Πάτρα 15.11.1931.

² Ο διοικητής των φρουριών της Πάτρας και του Ρίου είχε υπό την επιτήρησή του και τον κόλπο της Ναυπάκτου, καθώς εθεωρείτο υπεύθυνος για τη Ναύπακτο και το καστέλι της Ρούμελης (Αντίρριο) στη Στ. Ελλάδα. Ειρ. Καλογεροπούλου, «Ζητήματα ανεφοδιασμού και πειθαρχίας στο πολιορκούμενο φρούριο της Πάτρας (1821-1825): η μαρτυρία του στρατιωτικού διοικητή Γιουσούφ Μουχλίσ πασά», *Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου Όψεις της Επανάστασης του 1821 (Αθήνα, 12-13 Ιουνίου 2015)*, Εταιρεία Μελέτης Νέου Ελληνισμού – Περιοδικό *Μνήμων* (υπό έκδοση).

³ Ν. Τζανάκος, *Γαλλική Εκστρατεία στον Μοριά και ο Στρατάρχης Μαιζών*, «Πικραμένος», Πάτρα 2017, σ. 79-87.

⁴ «Γενομένων συνεννοήσεων, υπεγράφη την 7^{ην} Οκτωβρίου 1828 το πρακτικόν της παραδόσεως των δύο φρουριών, της ακροπόλεως και Ρίου, όπερ υπέγραψαν ο φρούραρχος Χατζή-Αβδουλάς και λοιποί Τούρκοι, βλέποντες τους Γάλλους πλησίον της πόλεως και ετοιμούς προς εκτέλεσιν του σκοπού, ον είχαν, αναχωρούντες εκ Γαλλίας. Την ημέραν όμως καθ' ην συμφώνως με την συνθήκην έπρεπε να παραδοθώσι τα δύο φρούρια, οι εν Ρίω Τούρκοι απέρριψαν την συνθήκην, παρά την γνώμην του φρουράρχου και ήρχισαν πρώτοι τον πόλεμον. Οι Γάλλοι απήντησαν και η μάχη εγενικεύθη [...] Η πολιορκία ήτο στενή, αι μάχαι πολυήμεροι και οι Τούρκοι εφοβήθησαν ενδεχομένην έφοδον. Διά τούτο την 18^{ην} Οκτωβρίου παρεδόθησαν». *Νεολόγος Πατρών*, Πάτρα 5.12.1931. Ο Κ. Σιμόπουλος αμφισβητεί την εκ μέρους των Οθωμανών γενικευμένη αντίσταση και κάνει λόγο για «συμφωνημένη θεατρική παράσταση ανάμεσα στους διοικητές των τουρκικών φρουριών και τους Γάλλους «πολιορκητές»». Μοναδική εξαίρεση απετέλεσε -για τον συγγραφέα- το φρούριο του Ρίου. Κ. Σιμόπουλος, *Πώς είδαν οι ξένοι την Ελλάδα του '21*, τόμ. Ε' (1826-1829), Αθήνα 1984, σ. 480, 482-483.

⁵ *Νεολόγος Πατρών*, Πάτρα 15.11.1931.

διαμάχες, οικονομικές δυσχέρειες κ.λπ. Όσον αφορά τον αστικό χώρο της Πάτρας, οι αλληπάλληλες μάχες που σημειώθηκαν σε αυτόν συντέλεσαν –κατά τη διάρκεια των ετών 1821-1828– στο να καταστραφεί σχεδόν ολοκληρωτικά, με συνέπεια να απαριθμεί η πόλη ύστερα από την απελευθέρωσή της ελάχιστο αριθμό κατοίκων⁶.

Το ενδιαφέρον μας για την αχαϊκή πρωτεύουσα είναι πολλαπλό. Σχετίζεται πρωτίστως με τη γεωγραφική της θέση. Το φρούριό της άλλωστε υπήρξε η σημαντικότερη παραλιακή οχύρωση του Μοριά, ενώ το λιμάνι της εξασφάλιζε στον κάτοχό του την ελευθεροκοινωνία μεταξύ Πελοποννήσου και Στ. Ελλάδας. Δευτερευόντως έχει σχέση με το γεγονός ότι η Πάτρα υπήρξε από τις πρώτες επαναστατικές εστίες του ελλαδικού χώρου, ενώ στην περιοχή της διεξήχθησαν ουσιώδεις και κρίσιμες για την Επανάσταση πολεμικές συγκρούσεις⁷. Παρόλο που η παρούσα μελέτη εξετάζει φαινομενικά μία αμιγώς στρατιωτική επιχείρηση, σκοπός της δεν είναι η περιγραφή των συγκεκριμένων πολεμικών γεγονότων, αλλά ο εντοπισμός των πολιτικών αντιπαραθέσεων που σημειώθηκαν κατά καιρούς στο ελληνικό στρατόπεδο. Επιπρόσθετα επαναπροσδιορίζονται –με βάση τα ποιοτικά τους χαρακτηριστικά– οι υποπερίοδοι της πολιορκίας και επισημαίνονται τα αίτια που συνετέλεσαν στο να μην ευοδωθεί αυτή.

Τεκμηριωτικές πηγές

Από την πληθώρα των –άμεσων και έμμεσων– αναφορών που διαθέτουμε για τις διάφορες υποπεριόδους της πολιορκίας των Πατρών, βασιζόμαστε σε εκείνες που προέρχονται αποκλειστικά από πρόσωπα που έλαβαν ενεργό μέρος στις επιχειρήσεις, τις οποίες και περιγράφουν⁸. Οι υπόλοιπες δευτερογενείς πηγές –του 19^{ου}, 20^{ου} και 21^{ου} αιώνα– χρησιμοποιούνται συμπληρωματικά, σε μια προσπάθεια επιβεβαίωσης ή αποδόμησης των όσων αναφέρουν οι πρωταγωνιστές των επιχειρήσεων⁹.

---

⁶ «Το παν ελεηλατήθη και τίποτε δεν έμεινεν όρθιον. Από τας 20 χιλ. πληθυσμού δεν έμειναν παρά ελάχιστοι κάτοικοι και αυτοί έτοιμοι να εύρουν ευκαιρίαν να φύγουν. Από τας 4.000 οικίας της πόλεως, ως ωμολόγησεν ο ίδιος ο Γκρην, δεν έμειναν παρά οκτώ». *Νεολόγος Πατρών*, Πάτρα 9.4.1936. Χρ. Μούλιας, *Η διάσταση αυτοχθόνων και ετεροχθόνων στη μετεπαναστατική Πάτρα (1828-1850)*, Πάτρα 1995, σ. 42.

⁷ Ι. Φιλήμων, *Δοκίμιον ιστορικών περί της Ελληνικής Επανάστασεως*, τόμ. ΙΙΙ, Αθήνα 1860, σ. 18, 170. Απ. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τόμ. Ε', Αθήνα 1980, σ. 346.

⁸ Στις υπό εξέταση μαρτυρίες δεν συγκαταλέγεται αυτή του Κ. Διαμαντόπουλου, που έλαβε μέρος στην πολιορκία των Πατρών το 1822 υπό τη διοίκηση του Γ. Σέκερη, λόγω των περιορισμένων πληροφοριών που μας παρέχει και της ποιότητάς τους. Κ. Διαμαντόπουλος, *Απομνημονεύματα, ή Αληθή ιστορικά γεγονότα του 1821 μη αναφερόμενα εν ταις ελληνικαίς ιστορίαις*, Τρίπολη 1883, σ. 9-11. Τ. Γριτσόπουλος, «Ιστοριογραφία του Αγώνος», *Μνημοσύνη* 3 (1970-1971), σ. 168-169.

⁹ Αμ. Φραντζής, *Επιτομή της Ιστορίας της αναγεννηθείσης Ελλάδος αρχομένη από του έτους 1715, και λήγουσα το 1837*, τόμ. Β', Αθήνα 1839, σ. 171-197, τόμ. Γ', Αθήνα 1841, σ. 81-96. Ν. Σπηλιάδης,

Κεντρικό άξονα της μελέτης αποτελούν οι προσωπικές μαρτυρίες των Παλαιών Πατρών Γερμανού¹⁰, Ανδρέα Λόντου¹¹, Κανέλλου Δεληγιάννη¹², Θεόδωρου¹³ και Γενναίου¹⁴ Κολοκοτρώνη, Φωτίου Χρυσανθόπουλου ή Φωτάκου¹⁵, Κ. Μεταξά¹⁶. Οι προαναφερθείσες πηγές προέρχονται από ανθρώπους ποικίλων κοινωνικών και πολιτικών ομάδων, τα οποία υπηρέτησαν διαφορετικές πολιτικές

Απομνημονεύματα, τόμ. Α', Ν. Χ. Φιλαδέλφους, Αθήνα 1851, σ. 59-60, 84-86, 139-140, 168-169, 299-303, 315-323, 380-382, τόμ. Β', Αθήνα 1852, σ. 107-110, 130-131, 141-142, 228-231. Ι. Φιλήμων, *Δοκίμιον ιστορικών περί της Ελληνικής Επανάστασεως*, τόμ. ΙΙΙ, Αθήνα 1860, σ. 18-23, 163-170, 312-313, τόμ. ΙV, Αθήνα 1861, σ. 234-245. Σπ. Τρικούπης, *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασεως*, τόμ. Α', Λονδίνο 1860², σ. 60-67, τόμ. Β', Λονδίνο 1861², σ. 100-119, 125-126, 152-154, 238, 243-244, τόμ. Γ', Λονδίνο 1862², σ. 70-71. G. Gervinus, *Ιστορία της Επανάστασεως και Αναγεννήσεως της Ελλάδος*, Ιωάννης Περβάνογλου (μτφρ), τόμ. Α', Αθήνα 1864, σ. 194-198, 279-280, 344-345, 347-350. Λ. Κουτσονίκας, *Γενική Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασεως*, Αθήνα 1864, σ. 26-28. Μ. Οικονόμου, *Ιστορικά της ελληνικής παλιγγενεσίας ή ο ιερός των Ελλήνων αγών*, Αθήνα 1873, σ. 114-115, 140, 154, 208, 209, 223-224, 280-286, 288-293, 296-299. Κ. Mendelssohn-Bartholdy, *Ιστορία της Ελλάδος από της εν έτει 1453 Αλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως υπό των Τούρκων μέχρι των καθ' ημάς χρόνων*, Άγγελος Βλάχος (μτφρ), τόμ. Ι, Αθήνα 1873, σ. 262-263, 323-324, 355-357. Στ. Θωμόπουλος, *Ιστορία της πόλεως Πατρών από αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι του 1821*, Αθήνα 1888, σ. 427-429. F.C.H.L. Rouqueville, *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασεως ήτοι Η αναγέννησις της Ελλάδος*, Ξενοφώντας Δ. Ζυγούρας (μτφρ), τόμ. ΙΙ, Αθήνα 1890, σ. 140-141, 164-172, 179-199, 301-308, 317-318, τόμ. ΙΙΙ, σ. 141, 339. Κ. Τριανταφύλλου, «Ιστορία της πολιορκίας των Πατρών (1821-1828)», *Νεολόγος* Πάτρα 15.11.1931-6.12.1931. Ι. Θεοφανίδης, *Ιστορικών Αρχείων*, τόμ. Α', Αθήνα 1934-1938, σ. 189-193, 213-216. Κ. Τριανταφύλλου, «Η ιστορική καταστροφή των Πατρών», *Νεολόγος* Πάτρα 7.4.1936-10.4.1936. Δ. Ευμορφόπουλος, *Απομνημονεύματα*, Εμμ. Πρωτοψάλτης (Εισαγωγή), Γ. Τσουκαλάς και υιού «Βιβλιοθήκη», Αθήνα 1957, σ. 56-61. Δ. Αιυιάν, *Άπαντα Απομνημονεύματα Καραϊσκάκη και άλλων αγωνιστών*, Γ. Βαλέτας, Αθήνα 1962, σ. 370-371. Τ. Σταματόπουλος, Ο εσωτερικός αγώνας πριν και κατά την επανάσταση του 1821, Αθήνα 1971, σ. 229-238. Γ. Ζώρας, «Αι κατά πληροφορίας του Ολλανδικού Προξενείου πρώται επαναστατικά εκδηλώσεις εν Πάτραις το 1821», *Πρακτικά Α' Τοπικού Συνεδρίου Αχαϊκών Σπουδών*, Αθήνα 1974, σ. 194-215. Δ. Κόκκινος, *Η Ελληνική Επανάσταση*, Μέλισσα, Αθήνα 1974^{στ}, τόμ. Α', σ. 174-180, 380-387, τόμ. Β', σ. 250-255, 286-288, 290-294, 478-481, 488-505, τόμ. Δ', σ. 65-66, 492-497. Γ. Ζώρας, *Έγγραφα του αρχείου Βατικανού περί της ελληνικής επανάστασεως*, τόμ. Α' (1820-1826), Μνημεία της Ελληνικής Ιστορίας, Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα 1979, σ. 159, 167, 186-191. Κ. Σιμόπουλος, *Πώς είδαν οι ξένοι την Ελλάδα του 21*, τόμ. Α', Αθήνα 1979, σ. 183-211, τόμ. Ε', Αθήνα 1984, σ. 480, 482-483. Απ. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τόμ. Ε', Θεσσαλονίκη 1980, σ. 325-339, 346-349, τόμ. Στ', Θεσσαλονίκη 1982, σ. 193-207, 213-214, 413-415, 762-769. J. D. Elster, *Το τάγμα των Φιλελλήνων από το ημερολόγιο του Johann Daniel Elster*, μτφρ. Χρ. Οικονόμου. Αθήνα 2010, σ. 50-79. Μ. Σακελλαρίου, *Η απόβαση του Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο καταλύτης για την αποδιοργάνωση της Ελληνικής Επανάστασης (24 Φεβρουαρίου-23 Μαΐου 1825)*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2013⁷.

¹⁰ Π. Πατρών Γερμανός, *Υπομνήματα περί της Επανάστασεως της Ελλάδος. Από το 1820 μέχρι του 1823*, Εκδιδόμενα παρά Καλλινίκου Καστόρη, Πέτρος Μαντζαράκης, Αθήνα 1837, σ. 17-26, 28-29, 33-34, 38-39, 44, 53-56, 58-61, 69-71, 79-81, 88-89, 100-105, 123-124, 139.

¹¹ *Ιστορικών Αρχείων του στρατηγού Ανδρέου Λόντου (1789-1847)*, τόμ. Ι (1789-1823), τόμ. ΙΙ (1824), Π. Δ. Σακελλαρίου, Αθήνα 1914.

¹² Κ. Δεληγιάννης, *Απομνημονεύματα*, Σχόλια Γ. Τσουκαλάς, Γ. Τσουκαλά και υιού «Βιβλιοθήκη», τόμ. Β', Αθήνα 1957, σ. 7-8, 15-32. Σχόλια επί των απομνημονευμάτων του Κανέλλου Δεληγιάννη βλ. Τ. Γριτσόπουλος, «Ιστοριογραφία...», ό.π., σ. 87-91.

¹³ Θ. Κολοκοτρώνης, *Διήγησις συμβάντων της ελληνικής φυλής από τα 1770 έως τα 1836*, Αθήνα 1846, σ. 84-87, 91-101.

¹⁴ Γ. Κολοκοτρώνης, *Απομνημονεύματα*, επιμελητής εκδόσεως Εμμ. Γ. Πρωτοψάλτης, Γ. Τσουκαλά «Βιβλιοθήκη», Αθήνα 1955, σ. 57-64.

¹⁵ Φ. Χρυσανθόπουλος ή Φωτάκος, *Απομνημονεύματα περί της Ελληνικής Επανάστασεως*, Π. Δ. Σακελλαρίου, Αθήνα 1858, σ. 136-137, 147-176.

¹⁶ Κ. Μεταξάς, *Ιστορικά απομνημονεύματα εκ της Ελληνικής Επανάστασεως*, Εμμ. Πρωτοψάλτης (επιμέλεια), Γ. Τσουκαλά «Βιβλιοθήκη», Αθήνα 1956, σ. 38-40.

μέριμνες και προσανατολισμούς. Συνεπώς είναι λογικό καθένας εξ αυτών να ερμηνεύει τα γεγονότα από τη δική του οπτική γωνία. Με γνώμονα επομένως τις ανωτέρω μαρτυρίες και τον επανέλεγχο των υπολοίπων πηγών και της βιβλιογραφίας, διερευνώνται οι υποπερίοδοι της πολιορκίας και οι πολιτικές αντιπαλότητες που αναπτύχθηκαν κατά τη διάρκειά της.

Ένοπλες συγκρούσεις (1821-1828)

Μάρτιος - Σεπτέμβριος 1821 (Υποπερίοδος Α')

Στο πλαίσιο του επαναστατικού αναβρασμού που σημειώθηκε κατά το τρίτο δεκαήμερο του Μαρτίου (1821) στην Πελοπόννησο εντάσσεται και η πολιορκία της Πάτρας και του φρουρίου της από τους επαναστατημένους Έλληνες. Στην εν λόγω φάση της εξεταζόμενης στρατιωτικής επιχείρησης πραγματοποιήθηκε και η πρώτη άμεση πολεμική ελληνοοθωμανική σύγκρουση του απελευθερωτικού Αγώνα. Παρόλη όμως τη σπουδαιότητά της, ελάχιστα αναφέρουν γι' αυτή οι Έλληνες ιστορικοί και απομνημονευματογράφοι¹⁷, ακόμη και οι πρωταγωνιστές των γεγονότων, όπως ο Π. Πατρών Γερμανός, ο οποίος δεν παρουσιάζει στα *Υπομνήματά* του παρά μόνο το περίγραμμά της¹⁸. Εντούτοις από τα διαθέσιμα στοιχεία καθίσταται δυνατή η σκιαγράφηση της πορείας των επαναστατικών γεγονότων¹⁹.

Οι πολεμικές προετοιμασίες ξεκίνησαν στην περιοχή στα τέλη Φεβρουαρίου (1821), όταν οι Οθωμανοί της Πάτρας βασιζόμενοι σε φήμες για επικείμενη επαναστατική κινητοποίηση μετέφεραν τις οικογένειές τους εντός του φρουρίου της πόλης²⁰, στο οποίο προηγουμένως είχαν αποθηκεύσει τιμαλφή, όπλα και τρόφιμα,

¹⁷ Κ. Σιμόπουλος, *Πώς είδαν...*, ό.π., τόμ. Ε', σ. 183, όπου και μέρος της σχετικής βιβλιογραφίας.

¹⁸ Π. Πατρών Γερμανός, *Υπομνήματα...*, ό.π., σ. 100-105, 123-124. Τ. Γριτσόπουλος, *Ιστοριογραφία του Αγώνος (1821)*, Αθήνα 2003, σ. 17-23.

¹⁹ Πρόσθετες πληροφορίες για τους πρώτους μήνες της Επανάστασης στην Πάτρα μπορεί να αντλήσει ο ενδιαφερόμενος και από τις προξενικές εκθέσεις, τις αναφορές και τα ημερολόγια των προξένων της πόλης. Το 1821 υπήρχαν στην αρχαϊκή πρωτεύουσα 8 προξενεία: της Αγγλίας (πρόξενος Ph. J. Green), της Γαλλίας (πρόξενος H. Rouqueville), της Ρωσίας (πρόξενος I. Βλασσόπουλος), της Αυστρίας (πρόξενος N. Zen), της Πρωσίας (πρόξενος A. Κοντογούρης), της Σουηδίας (πρόξενος Λ. Στράνης), της Ολλανδίας (πρόξενος Th. Parnell) και της Ισπανίας (πρόξενος En. Schielin). Κ. Σιμόπουλος, *Πώς είδαν...*, ό.π., τόμ. Α', σ. 184. Εξ αυτών οι Green, Rouqueville, Στράνης και ο γραμματέας της ολλανδικής πρεσβείας Is. Solair κατέγραψαν τις πρώτες 15 ημέρες των επαναστατικών κινητοποιήσεων στην Πάτρα. Ph. J. Green, *Sketches of the war in Greece, in a series of extracts from the private correspondence*, with notes by R. L. Green, Λονδίνο 1827. F.C.H.L. Rouqueville, *Ιστορία...*, ό.π., τόμ. II, σ. 179-199. Κ. Σιμόπουλος, *Πώς είδαν...*, ό.π., τόμ. Ε', σ. 187-188, όπου η σχετική βιβλιογραφία.

²⁰ «Η των Καλαβρύτων αναστάτωσις είχε προξενήσει εν Πάτραις γενικὴν των Τούρκων κατάπληξιν, οίτινες μετεκόμισαν τας οικογενείας αυτών και την κινητὴν των περιουσίαν εἰς την παλαιάν Ακρόπολιν, ἥτις, εννοεῖτε, ἐπὶ ταπεινοῦ τινός λόφου ὑπερθεν της πόλεως κειμένη, και ασθενέστατα μεσαιωνικά ἔχουσα οχυρώματα, ολίγην προστασίαν ἤθελε παράσχει εν περιπτώσει σπουδαιότερων

προκειμένου να τις προστατεύσουν²¹. Την ίδια περίοδο οι Πατρινοί μετέφεραν και αυτοί τις οικογένειές τους στην αχαϊκή ενδοχώρα ή τα Επτάνησα²², αρνούνταν να καταβάλουν τους αναλογούντες φόρους²³ και κυκλοφορούσαν στην πόλη ένοπλοι²⁴. Καθώς εντεινόνταν οι επαναστατικές ενέργειες εκ μέρους των Ελλήνων, που επιδίωκαν την εκδίωξη των Οθωμανών από την πόλη, οι τελευταίοι οχυρώθηκαν στο φρούριο (21.3.1821)²⁵. Ταυτόχρονα σχεδόν οι εξεγερμένοι ξεκίνησαν την πολιορκία του, αφού εθεωρείτο από τους σημαντικότερους στρατηγικούς στόχους του Αγώνα²⁶. Πρωτοστάτης στις πολεμικές κινητοποιήσεις υπήρξε ο Π. Καρατζάς (Αναστόπουλος), έμπιστος του πλούσιου Πατρινού εμπόρου, κοινοτικού άρχοντα και Φιλικού Ι. Παπαδιαμαντόπουλου²⁷.

Την ίδια ημέρα (21 Μαρτίου) –κατά τον Τρικούπη, ή στις 23 Μαρτίου κατ' άλλους– 100 περίπου Οθωμανοί εισήλθαν στην αχαϊκή πόλη από το φρούριο του Ρίου²⁸. Ο εχθρός επιτέθηκε εναντίον της οικίας του Ι. Παπαδιαμαντοπούλου, την οποία και πυρπόλησε. Γρήγορα η πυρκαγιά επεκτάθηκε σε γειτονικά οικήματα. Παράλληλα τα κανόνια του κάστρου έβαλλαν εναντίον του μητροπολιτικού ναού και

γεγονότων». Κ. Mendelssohn-Bartholdy, *Ιστορία...*, ό.π., τόμ. Ι, σ. 262. Δ. Αινιάν, *Απαντα...*, ό.π., σ. 370.

²¹ Οι οθωμανικές αρχές ανάγκασαν τους Έλληνες να μεταφέρουν στο φρούριο -από την παραλία- βαριά κανόνια και επέταξαν τους τοπικούς φούρνους για την παρασκευή παξιμαδιών. J. Stephanini, *The personal narrative of the sufferings of J. Stephanini, a native of Arta, in Greece*, Νέα Υόρκη 1829, σ. 7-8. Λ. Κουτσονίκας, *Γενική Ιστορία...*, ό.π., σ. 26. *Νεολόγος Πατρών*, Πάτρα 8.4.1936.

²² Αμ. Φραντζής, *Επιτομή ...*, ό.π., τόμ. Β', σ. 175-176. *Νεολόγος Πατρών*, Πάτρα 17.11.1931.

²³ «Υπάρχει μεγάλη οικονομική κρίσις επί του παρόντος, οφειλομένη εις μεγάλας δαπάνας προμηθειών διά τον Τουρκικόν στρατόν διά την Αλβανίαν (πρόκειται περί του Αλή πασά). Αυτή η απρονόητος ακρίβεια, ήτις βαρύνει κυρίως τον ελληνικόν πληθυσμόν, προξένησε μεγάλην αίσθησιν, αλλά δεν αντικρύσθη επιτυχώς. Η τοπική μας κυβέρνησις εδανείσθη χρήματα από τον Γεν. Πρόξενον της Ρωσσίας με μέγα επιτόκιον [...] Αλλά τα δάνεια της Τοπικής Διοικήσεως ηρξάνοντο τρομακτικώς, όθεν και δυσβάκτοι φόροι προς εξόφλησίν των επεβλήθησαν. Εντεύθεν μεγάλη δυσφορία εξαγριώνει τον πληθυσμόν, ο οποίος αναγκάζεται να απολλοτριώνη την περιουσίαν του ή να την κρύπτη [...] προς αποφυγήν του φόρου...». *Νεολόγος Πατρών*, Πάτρα 16.11.1931. «... η δεινή οικονομική κρίσις και οι δυσβάστακτοι και αδικαιολόγητοι φόροι υπήρξαν το προσφορώτερον έδαφος, εις το οποίον εν Πάτραις εβλάστησεν ενωρίτατα ο σπόρος του κηρύγματος της ανεξαρτησίας...». *Νεολόγος Πατρών*, Πάτρα 17.11.1931.

²⁴ *Νεολόγος Πατρών*, Πάτρα 18.11.1931. Κ. Σιμόπουλος, *Πώς είδαν...*, ό.π., τόμ. Α', σ. 188, όπου και η σχετική βιβλιογραφία.

²⁵ Π. Πατρών Γερμανός, *Υπομνήματα...*, ό.π., σ. 17. Μ. Οικονόμου, *Ιστορικά...*, ό.π., σ. 86-87. Στ. Θωμόπουλος, *Ιστορία...*, ό.π., σ. 427.

²⁶ Δ. Αινιάν, *Απαντα...*, ό.π., σ. 371.

²⁷ Ο Π. Καρατζάς διέθετε το μοναδικό οργανωμένο στρατιωτικό σώμα. Σχετικά με τη βιογραφία του προαναφερθέντος και την πολεμική του δράση κατά τη διάρκεια της πρώτης πολιορκίας των Πατρών βλ. Φ. Φωτάκου, *Βίοι Πελοποννησίων ανδρών*, Π. Δ. Σακελλαρίου, Αθήνα 1888, σ. 9-12. Σ. Καργάκος, *Η Ελληνική Επανάσταση του 1821*, μέρος Β', Realnews, χ.χ., σ. 28. Δ. Κόκκινος, *Επανάστασις...*, ό.π., τόμ. Α', σ. 176-177. Επιπρόσθετα βλ. Π. Πατρών Γερμανός, *Υπομνήματα...*, ό.π., σ. 17-18, 33-34.

²⁸ Στο πλαίσιο των εχθροπραξιών σκοτώθηκε ένας ρακοπόλης. Στ. Θωμόπουλος, *Ιστορία...*, ό.π., σ. 427. *Νεολόγος Πατρών*, Πάτρα 18.11.1931.

άλλων σημείων της πόλης με συνέπεια να επικρατήσει χάος²⁹. Οι Επτανήσιοι της Πάτρας, που κατοικούσαν δυτικά της πλατείας Αγ. Γεωργίου, έλαβαν πρώτοι τα όπλα και μαζί με άλλους Πατρινούς κατευθύνθηκαν στο Τάσι, όπου και συγκρούστηκαν με οθωμανικά στρατεύματα³⁰. Οι Έλληνες που είχαν καταφύγει στις γύρω περιοχές, βλέποντας καπνούς στην πόλη και μαθαίνοντας ότι οι Οθωμανοί είχαν κλειστεί στο φρούριο, άρχισαν να προσέρχονται οπλισμένοι³¹. Οι συμπλοκές συνεχίστηκαν όλη την υπόλοιπη ημέρα, σηματοδοτώντας πλέον την έναρξη της Επανάστασης στην περιοχή³². Σε ελάχιστο χρονικό διάστημα οι εξεγερμένοι έγιναν κύριοι της πόλης, περιορίζοντας τους εχθρούς στο φρούριο³³.

Στο μεταξύ οι Ν. Λόντος και Ι. Παπαδιαμαντόπουλος απηύθυναν κάλεσμα σε πολιτικούς και θρησκευτικούς παράγοντες της Αχαΐας (Α. Λόντος, Μπ. Ρούφος, Α. Ζαΐμης, Σ. Θεοχαρόπουλος, Σ. Χαραλάμπη, Κερνίτσης Προκόπιος, Π. Πατρών Γερμανός, Σαγιάς, Νενέκος κ.ά.) να βοηθήσουν στην όλη επιχείρηση³⁴. Σύντομα οι προαναφερθέντες κατέφθασαν στην Πάτρα με αρκετές χιλιάδες οπλισμένους χωρικούς³⁵. Οι επαναστάτες δημιούργησαν στρατόπεδο πλησίον της μονής Ομπλού, ενώ στη συνέχεια μετακινήθηκαν προς τα Υψηλά Αλώνια, εξαιτίας της εγγύτητας της θέσης με το αχαϊκό φρούριο³⁶. Ηγετικό ρόλο σε αυτή τη φάση της πολιορκίας διετέλεσαν ο Γερμανός, ο οποίος «συναισθανόμενος καλώς τα περιστάσεις, διατάσσει να στηθώσι κατά της Ακροπόλεως εξ ναυτικά κανόνια», και ο Λόντος, που βοηθούμενος από 200 άνδρες κατασκεύασε υπόνομο (λαγούμι) στα θεμέλια του

²⁹ Π. Πατρών Γερμανός, *Υπομνήματα...*, ό.π., σ. 17. *Νεολόγος Πατρών*, Πάτρα 19.11.1931.

³⁰ Σπ. Τρικούπης, *Ιστορία...*, ό.π., τόμ. Α', σ. 60-61. Στα πρώτα θύματα των επαναστατών συγκαταλέγονται ο Αδ. Παπαδιαμαντόπουλος και ο Κεφαλλήνιος Βασίλειος Ορκουλάτος. Στ. Θωμόπουλος, *Ιστορία...*, ό.π., σ. 427. *Νεολόγος Πατρών*, Πάτρα 8.4.1936. Σπ. Γκουρβέλος, *Εν ταις Νεξερών κόμαις. Ιστορία των Νεξερών*, Πάτρα 2007, σ. 130-131.

³¹ Κ. Σιμόπουλος, *Πώς είδαν...*, ό.π., τόμ. Α', σ. 188.

³² Ο Άγγλος πρόξενος στην Πρέβεζα W. Meyer -σε έκθεσή του προς τον υπουργό Εξωτερικών της Αγγλίας Castlereagh- θεωρούσε την εξέγερση στην Πάτρα υποκινούμενη από τον Αλή πασά των Ιωαννίνων στο πλαίσιο ενός πολεμικού αντιπερισπασμού, για να ανακουφισθούν τα Ιωάννινα από την πραγματοποιούμενη πολιορκία τους. Ελ. Πρεβελάκη, *Η Φιλική Εταιρεία, ο Αλή πασάς και οι Σουλιώτες. Δύο εκθέσεις του W. Meyer. Μελετήματα στη μνήμη Βασ. Λαούρδα*, Θεσσαλονίκη 1975. Οι ελληνικές πάντως πηγές δεν επιβεβαιώνουν αυτή την άποψη. Επιπρόσθετα βλ. Κ. Σιμόπουλος, *Πώς είδαν...*, ό.π., τόμ. Α', σ. 203-206, όπου και η σχετική βιβλιογραφία.

³³ Απ. Βακαλόπουλος, *Ιστορία...*, ό.π., τόμ. Ε', σ. 346.

³⁴ Μ. Οικονόμου, *Ιστορικά...*, ό.π., σ. 87. Έφη Αλλαμανή, «Εναρξη της Επανάστασης στην Ελλάδα. Εξάπλωση και τοπική επικράτησή της», *Ι.Ε.Ε.*, τόμ. ΙΒ', Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1977, σ. 86.

³⁵ Στ. Θωμόπουλος, *Ιστορία...*, ό.π., σ. 428. Στις αρχές Απριλίου οι επαναστάτες ανέρχονταν -σύμφωνα με τον Green- σε 5.000 περίπου άτομα. Κ. Σιμόπουλος, *Πώς είδαν...*, ό.π., τόμ. Α', σ. 190, 199-200.

³⁶ *Νεολόγος Πατρών*, Πάτρα 8.4.1936. Δ. Κόκκινος, *Επανάστασις...*, ό.π., τόμ. Α', σ. 177.

τείχους³⁷. Στις 23 Μαρτίου –ή κατ’ άλλους στις 24 ή 25 Μαρτίου– πραγματοποιήθηκε μεγαλοπρεπής θρησκευτική τελετή στην πλατεία Αγ. Γεωργίου, όπου ο προαναφερθείς ιεράρχης όρκισε τους παρευρισκόμενους αγωνιστές³⁸. Στις πολεμικές αψιμαχίες της περιόδου διακρίθηκαν, εκτός του Π. Καρατζά, οι αδελφοί Θάνος, Κωνσταντής, Δημήτρης, Σταμάτης, Αγγελής Κουμανιώτης (ή Χρυσανθακόπουλοι) και μέλη της οικογένειας Καλαμογδάρτη³⁹.

Επιπρόσθετα οι επαναστατημένοι Αχαιοί ενδιαφέρθηκαν για τον συντονισμό και τη διαχείριση των πολεμικών επιχειρήσεων στη ΒΔ Πελοπόννησο, καθώς και για τη διεθνή προβολή του απελευθερωτικού Αγώνα. Στο πλαίσιο αυτό συγκροτήθηκε επιτροπή, το *Αχαιϊκόν Διευθυντήριον*, η πρώτη επαναστατική αρχή της Αχαΐας. Στις 26 Μαρτίου το *Διευθυντήριον* επέδωσε «Προς τους εν Πάτραις προξένους των ξένων επικρατειών» προκήρυξη (μανιφέστο), «την πρώτη επίσημο και δη διπλωματική πράξιν του αναγεννωμένου έθνους», στην οποία τονιζόταν η απόφαση των Ελλήνων «ή ν’ αποθάνωσιν όλοι ή να ελευθερωθώσι»⁴⁰. Παράλληλα έγινε έκκληση στην Ευρώπη για οικονομική συνδρομή της Επανάστασης.

---

³⁷ Π. Πατρών Γερμανός, *Υπομνήματα...*, ό.π., σ. 20. *Νεολόγος Πατρών*, Πάτρα 20.11.1931. Σύμφωνα με τον Ι. Φιλήμονα οι Γερμανός και Λόντος υπήρξαν «οι σοβαρότεροι και ισχυρότεροι κατά την Αχαΐα». Ι. Φιλήμων, *Δοκίμιον...*, ό.π., τόμ. ΙΙΙ, σ. 170.

³⁸ K. Mendelssohn-Bartholdy, *Ιστορία...*, ό.π., τόμ. Ι, σ. 263. Την είσοδο του Γερμανού στην αχαιϊκή πρωτεύουσα αναφέρουν στους προϊσταμένους τους και οι πρόξενοι της Σουηδίας-Νορβηγίας και Ολλανδίας. Ο πρώτος σημειώνει ότι ο Γερμανός και άλλοι προύχοντες «ενεφανίσθησαν και πάλιν», ενώ ο δεύτερος ότι την ίδια ημέρα οι επαναστάτες εχάραξαν σταυρό στην πλατεία του Αγ. Γεωργίου με τις λέξεις «Νίκη ή θάνατος». Γ. Ζώρας, «Αι κατά πληροφορίας...», ό.π., σ. 200, 212.

³⁹ «Οι αρχηγοί, βοηθούμενοι από πολλούς δυναμένους να προσφέρωσι τας υπηρεσίας των ωφελίμως, επετέλουν καλώς τα της πολιορκίας. Εν πρώτοις έκοψαν το ύδωρ του φρουρίου, οι δε Τούρκοι, κλαίοντες την συνήθη των απρονοησίαν, καίτοι ως είδομεν είχαν καιρόν να γεμίσωσι τουλάχιστον τας δεξαμενάς, δεν ηδυνήθησαν μετά δύο ημέρας να ανθέξωσιν εις την δίψαν». *Νεολόγος Πατρών*, Πάτρα 19.11.1931. Επιπρόσθετα βλ. Σπ. Τρικούπης, *Ιστορία...*, ό.π., τόμ. Α΄, σ. 63. Στ. Θωμόπουλος, *Ιστορία...*, ό.π., σ. 429. Φ. Φωτάκου, *Βίοι...*, ό.π., σ. 7.

⁴⁰ «Ημείς το Ελληνικόν έθνος των Χριστιανών, βλέποντες ότι μας καταφρονεί το Οθωμανικόν γένος και σκοπεύει όλεθρον εναντίον μας, πότε μ’ ένα πότε μ’ άλλον τρόπον, απεφασίσαμεν σταθερώς ή ν’ αποθάνωμεν όλοι ή να ελευθερωθώμεν και τούτου ένεκα βαστούμεν τα όπλα εις χείρας ζητούντες τα δικαιώματά μας. Όντες λοιπόν βέβαιοι ότι τα χριστιανικά βασίλεια γνωρίζουν τα δικάιά μας και όχι μόνον δεν θέλουν μας εναντιωθή, αλλά και θέλουν μας συνδράμει και έχουν εις μνήμην ότι οι ένδοξοι πρόγονοί μας εφάνησάν ποτε ωφέλιμοι εις την ανθρωπότητα, διά τούτο ειδοποιούμεν την εκλαμπρότητά σας και σας παρακαλούμεν να προσπαθήσετε να είμεθα υπό την εύνοιαν και προστασίαν του μεγάλου κράτους τούτου». Σπ. Τρικούπης, *Ιστορία...*, ό.π., τόμ. Α΄, σ. 62-63. Βλ. επίσης Στ. Θωμόπουλος, *Ιστορία...*, ό.π., σ. 428-429. Ι. Φιλήμων, *Δοκίμιον...*, ό.π., τόμ. ΙΙΙ, σ. 22-23. *Νεολόγος Πατρών*, Πάτρα 8.4.1936. Δ. Κόκκινος, *Επανάστασις...*, ό.π., τόμ. Α΄, σ. 178, 180. Γ. Δημακόπουλος, *Η διοικητική οργάνωσις κατά την Ελληνικήν Επανάστασιν (1821-1827)*. Συμβολή εις την ιστορίαν της Ελληνικής Διοικήσεως, Αθήνα 1966, σ. 38 κ.εξ. Ρ. Kaldis, «The Evolution of Executive Power during the Greek War of Independence», *Neo-Hellenika* 2 (1975), p. 127-148. Απ. Δασκαλάκης, *Οι τοπικοί οργανισμοί της Επανάστασεως του 1821 και το πολιτενμα της Επιδάυρου*, Αθήνα 1980². D. Dakin, *Ο αγώνας των Ελλήνων για την ανεξαρτησία 1821-1833*, Ρένα Σταυρίδη-Πατρικίου (μτφρ), Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1989², σ. 107-108. Τη διακήρυξη υπέγραψαν οι Π. Πατρών Γερμανός, Κερνίτσης Προκόπιος, Α. Ζαΐμης, Α. Λόντος, Μπ. Ρούφος, Ι. Παπαδιαμαντόπουλος, Σ. Θεοχαρόπουλος. Και ο Άγγλος πρόξενος Green ενημέρωσε τους ανωτέρους του για το περιεχόμενο

Παρόλο που η πολιορκία έδινε την εντύπωση ότι σύντομα θα επικρατούσε, καθώς είχαν ξεκινήσει οι διαπραγματεύσεις παράδοσης, «ήτις ανεμένετο από στιγμής εις στιγμήν»⁴¹, η έλευση του Γιουσούφ πασά στην περιοχή ανέτρεψε τα δεδομένα⁴². Ο συγκεκριμένος αξιωματούχος, που κατευθυνόταν από τα Ιωάννινα στην Εύβοια, κινήθηκε αιφνιδιαστικά προς την Πάτρα –με 300 Οθωμανούς οπλοφόρους⁴³– και ενίσχυσε με την παρουσία του τους πολιορκημένους⁴⁴. Ο ερχομός του Γιουσούφ προκάλεσε τον τρόμο σε αμάχους και πολιορκητές και συνέβαλε στο να λυθεί άμεσα η πολιορκία του φρουρίου⁴⁵. Η είσοδός του επίσης στην Πάτρα –την Κυριακή των Βαΐων (3.4.1821)⁴⁶– συνοδεύτηκε από καταστροφές και βιαιότητες. Μοναδική αντίσταση στα εχθρικά στρατεύματα απετέλεσε ο Π. Καρατζάς⁴⁷, καθώς «τις έρις δυστυχής του Γερμανού και Παπαδιαμαντοπούλου» δεν επέτρεψε τη λήψη πρόσθετων μέτρων που θα επέφεραν επιτυχή έκβαση στις πολεμικές επιχειρήσεις⁴⁸. Επιπρόσθετα οι φήμες για επικείμενη άφιξη μεγάλου αριθμού εχθρικών δυνάμεων αύξησαν περαιτέρω την ανασφάλεια και τον πανικό, οδηγώντας τους πολιορκητές στο να εγκαταλείψουν «ανυπεράστιστον την πόλιν»⁴⁹. Ο εχθρός κινήθηκε επιθετικά και προς τις πλησιόχωρες περιοχές, με συνέπεια να καταστεί μάταιη η όποια

της διακήρυξης. Ph. J. Green, *Sketches...*, ό.π., σ. 9, 10 κ.ε., 271. Μ. Οικονόμου, *Ιστορικά...*, ό.π., σ. 114.

⁴¹ *Νεολόγος Πατρών*, Πάτρα 20.11.1931.

⁴² Όσον αφορά τον Γιουσούφ πασά και τη δράση του στην Πάτρα την περίοδο 1821-1825 βλ. Ειρ. Καλογεροπούλου, «Ζητήματα...», ό.π., όπου και η σχετική βιβλιογραφία.

⁴³ Σπ. Τρικούπης, *Ιστορία...*, ό.π., τόμ. Α', σ. 64. *Νεολόγος Πατρών*, Πάτρα 8.4.1936. Σύμφωνα με τους Αμ. Φραντζή και Ι. Φιλήμονα ο Γιουσούφ πασάς διέθετε 600 οπλοφόρους. Αμ. Φραντζής, *Επιτομή...*, ό.π., τόμ. Β', σ. 179. Ι. Φιλήμων, *Δοκίμιον...*, ό.π., τόμ. ΙΙΙ, σ. 163.

⁴⁴ «Όντως ο Γιουσούφ ξεκινήσας νύκτα από τον Ρίον με 300 Τούρκους [...] αμαχητί και δίχως να συναντήσει καμμίαν αντίστασιν, ευρίσκετο ήδη εις την ακρόπολιν. 9.000 Πατρινοί Τούρκοι ήσαν κλεισμένοι εκεί. Τους ήυρε εν άκρα αμηχανία περί του πρακτέου. Τους ενεθάρρυνεν. Ήνωσε τον στρατόν του με όσους εύρεν πολεμιστάς εις το πολιορκούμενον φρούριον και όλοι μαζί εξήλθον προς την πόλιν. Καίουν τα γύρω σπήτια και προχωρούν πυροβολούντες και φονεύοντες». *Νεολόγος Πατρών*, Πάτρα 8.4.1936.

⁴⁵ Σπ. Τρικούπης, *Ιστορία...*, ό.π., τόμ. Α', σ. 64-65.

⁴⁶ Η έλευση του Γιουσούφ στην Πάτρα συνέπεσε με την πραγματοποίηση δυνατού σεισμού, γεγονός που λειτούργησε -ως υποτιθέμενο θεϊκό σημάδι- θετικά στην ψυχολογία των πολιορκούμενων και αρνητικά στους πολιορκητές. Δ. Κόκκινος, *Επανάστασις...*, ό.π., τόμ. Α', σ. 383.

⁴⁷ Ο θάνατος του Π. Καρατζά (4.9.1821) αποδίδεται -κατά τον Μ. Οικονόμου- σε δολοφονία από Έλληνες, «(τους Κουμανιωτέους' ως ελέγετο) ένεκα των προτιμήσεων και των ένεκα τούτων διχονοιών και αντιζηλιών, των μεταξύ των οπλαρχηγών υπό των αριστοκρατικών ενσπειρομένων». Μ. Οικονόμου, *Ιστορικά...*, ό.π., σ. 209. Επιπρόσθετα βλ. Ι. Φιλήμων, *Δοκίμιον...*, ό.π., τόμ. ΙV, σ. 241-242. Δ. Κόκκινος, *Επανάστασις...*, ό.π., τόμ. Β', σ. 253-255. Β. Σφυρόερας, «Τοπική επικράτηση της Επαναστάσεως», *Ι.Ε.Ε.*, τόμ. ΙΒ', Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1977, σ. 178. Σ. Καργάκος, *Η Ελληνική Επανάσταση...*, ό.π., σ. 35.

⁴⁸ Ι. Φιλήμων, *Δοκίμιον...*, ό.π., τόμ. ΙΙΙ, σ. 164. Δ. Κόκκινος, *Επανάστασις...*, ό.π., τόμ. Α', σ. 383.

⁴⁹ «Διαδίδει (ο Green) με τα όργανά του, ότι ο Ισούφ ευρίσκεται εις το φρούριον ελθών με 1.500 Τούρκους, ότι 5.000 Τούρκοι διέβησαν τον Ισθμόν, ότι 3.500 συνεκεντρώθησαν εις Μεσολόγγι, κατερχόμενοι όλοι προς βοήθειαν των Τούρκων, ότι καταφθάνει η μοίρα του Τούρκου υποναυάρχου εις Πάτρας». *Νεολόγος Πατρών*, Πάτρα 8.4.1936.

αντίσταση εκ μέρους των Ελλήνων⁵⁰. Οι άμαχοι –και κυρίως τα γυναικόπαιδα– κατευθύνθηκαν στη «Ντογάνα» (Τελωνείο), προκειμένου να επιβιβαστούν στα εκεί ελλιμενισμένα πλοία⁵¹. Στα πλοία αποσύρθηκαν και οι Ευρωπαίοι πρόξενοι (3.4.1821), για να διασωθούν από την οργή των Οθωμανών⁵².

Έναν μήνα σχεδόν αργότερα άρχισε και πάλι η πολιορκία της αχαϊκής πρωτεύουσας (12.5.1821)⁵³. Η έλλειψη όμως τροφίμων, πολεμοφοδίων και στρατευμάτων ανάγκασε τους επαναστάτες να χαλαρώσουν εκ νέου την επιχείρηση, ενώ «τα περίξ στρατόπεδα του τε Ζαΐμη και Λόντου, και τα πατραϊκά, διεσκορπίστησαν» προς «τα όρη κατά τα μέσα Ιουνίου»⁵⁴. Έκτοτε δεν πραγματοποιήθηκε καμία αξιόλογη τοπική δραστηριότητα ή επαναστατική ενέργεια στην πόλη ή την ευρύτερη περιοχή (Αιγιαλεία, Καλάβρυτα)⁵⁵. Όσο για το *Αχαϊκόν*

---

⁵⁰ Π. Πατρών Γερμανός, *Υπομνήματα...*, ό.π., σ. 53-54. «Την 10^{ην} πρωϊνήν οι Τούρκοι [...] Εισχωρούν εις όλην την πόλιν. Σφάζουν όποιον χριστιανόν συναντήσουν. Θέτουν πυρ παντού, παραβιάζουν θύρας και παράθυρα οικιών, λεηλατούν, προχωρούν μέχρι των άκρων πόλεως. Μερικοί εξ αυτών εξέρχονται της πόλεως. Φθάνουν εις την Μονήν Γηροκομείου, την οποίαν επυρπόλησαν και κατέστρεψαν εκ θεμελίων. Ενσπείρουν τον θάνατον παντού, ακόμη και εις τα γύρω χωριά. Η καταστροφή των Πατρών συντελείται πλήρως και ταχεία...», *Νεολόγος Πατρών*, Πάτρα 9.4.1936. Τα στρατεύματα του Γιουσούφ προέβησαν σε δηώσεις και άλλων μονών. Συγκεκριμένα «... την 28^{ην} Ιουνίου οι Τούρκοι εξήλθον μέχρι των χωρίων Βαλαμώνα και Μπαρδικώστα, κατέκαυσαν την ιεράν Μονήν Ομπλού, ήτις εχρησίμευεν ως στρατηγείον της πολιορκίας, επυρπόλησαν επίσης και το Μετόχιον της άνω Μονής Αγ. Κωνσταντίνος και Αγ. Ελένη, εκκλησιδίων ιστορικώτατον. Ούτω τα ορμητήρια των Ελλήνων (Γηροκομείον – Ομπλός) ήσαν ερείπια ευθύς με τους πρώτους μήνες της Επαναστάσεως». *Νεολόγος Πατρών*, Πάτρα 25.11.1931. Επιπρόσθετα βλ. G. Gervinus, *Ιστορία της Επαναστάσεως και Αναγεννήσεως της Ελλάδος*, Ιωάννης Περβάνογλου (μτφρ), τόμ. Α', Αθήνα 1864, σ. 198. *Νεολόγος Πατρών*, Πάτρα 20.11.1931. Απ. Βακαλόπουλος, *Ιστορία...*, ό.π., τόμ. Ε', σ. 348-349, 392.

⁵¹ Ι. Μακρυγιάννη, *Απομνημονεύματα*, τόμ. 1, Βεργίνα, Αθήνα χ.χ., σ. 27. Απ. Βακαλόπουλος, *Ιστορία...*, ό.π., τόμ. Ε', σ. 331-333, όπου και η σχετική βιβλιογραφία.

⁵² F.C.H.L. Rouquerville, *Ιστορία...*, ό.π., σ. 190-192.

⁵³ «Οι δε Α. Ζαΐμης και Α. Λόντος, καίτοι δεν έλειψαν από την πολιορκίαν των Π. Πατρών, μ' όλα ταύτα συνεννοηθέντες μετά του Σ. Χαραλάμπους, του Ασημάκη Φωτήλα, του Σ. Θεοχαροπούλου, των Πετμεζιάδων, και του Μπενιζέλου Ρούφου, εσύστησαν εκ νέου την πολιορκίαν των Π. Πατρών (την 12 Μαΐου) ομού με τους οποίους ήτον και ο Ι. Λεχουρίτης, ων πάντοτε υπό την οδηγίαν του Α. Ζαΐμη, οι δε Πετμεζιάδες υπό την οδηγίαν του Σ. Χαραλάμπους' ώστε συναθροισθέντες όλοι με τον υπό τας οδηγίας των Έλληνικόν στρατόν αριθμούμενον υπέρ τους 2500, κατέλαβον τας θέσεις Τσέτζοβαν, Σαραβάλι, Πουρναρόκαστρον, και Νεζερά' ο δε Μπενιζέλος Ρούφος μετά του Ιεράρχου Π. Πατρών φέροντες έκαστος το μέρος του εκ των στρατευμάτων της επαρχίας εκείνης, μετά των Καπιτάνων Δ. Κουμανιώτου και αδελφών, Παναγιώτου Καρατζά, Νενέκου και άλλων, κατέσχον τας θέσεις Ομπλόν, Ζωϊτάδαν και Περιβόλαν, αριθμουμένων περίπου των 700 των υπ' αυτούς Ελλήνων, οίτινες συγκροτούντες αδιακόπως μάχας μετά των εχθρών, ενεπόδιζον την εις τα περίξ της επαρχίας πλατυτέραν έξοδόν αυτών' τα δε, περί ων ο λόγος, Έλληνικά στρατεύματα επορίζοντο την τροφήν αυτών, μέρος μεν μικρόν, από της επαρχίας εκείνης, το δε υπόλοιπον και περισσότερον μετακομιζόμενον εκ της επαρχίας Καλαβρύτων, εναπετίθετο εις την Μονήν της Χρυσοποδαριτίσεως καλουμένην, όπου κατασκευάσαντες φούρνους διώρισαν και φροντιστήν τον Ηγούμενον της αυτής Μονής Νικηφόρον, όθεν και διενειμόντο αι τροφαί τακτικώς». Αμ. Φραντζής, *Επιτομή ...*, ό.π., τόμ. Β', σ. 182-183.

⁵⁴ Μ. Οικονόμου, *Ιστορικά...*, ό.π., σ. 140, 154. *Νεολόγος Πατρών*, Πάτρα 23, 24.11.1931.

⁵⁵ Στις ελάχιστες ενέργειες της περιόδου εντάσσεται η αποστολή Κεφαλληνίων –με εντολή του Δ. Υψηλάντη– προκειμένου να ενισχύσουν του πολιορκητές των Πατρών. Συγκεκριμένα «Από της 22ας Ιουνίου [...] διέταξε τους υπό τους Μεταξάδες και τον Πανάν Κεφαλλήνας με έγγραφον

Διευθυντήριο, επισκιάστηκε –ύστερα από τη μάχη του Λάλα (9-13.6.1821)– από την *Πελοποννησιακή Γερουσία*. Ορισμένες μόνο πολιορκίες του κάστρου –χρονικά περιορισμένες– και αψιμαχίες (π.χ. Ριγανόκαμπος 2 Ιουνίου, Σαραβάλι 15 Ιουλίου) επανελήφθησαν έως τις αρχές Σεπτεμβρίου (9.9.1821), οπότε και σταμάτησαν οριστικά οι στρατιωτικές επιχειρήσεις⁵⁶.

Οκτώβριος 1821 - Ιούνιος 1822 (Υποπερίοδος Β')

Από το φθινόπωρο του 1821 το φρούριο της Πάτρας κατέστη –εξαιτίας της στρατηγικής του θέσης και των στρατευμάτων που διέθετε– η σημαντικότερη οθωμανική βάση της Πελοποννήσου. Υπό αυτές τις συνθήκες, ο Θ. Κολοκοτρώνης θεώρησε –ύστερα από την άλωση της Τριπολιτσάς, και καθώς εντάθηκαν «κατά τον Οκτώβριον [...] αι προσπάθειαι δι' όλας τας πολιορκίας των παραθαλασσιών φρουριών»⁵⁷– ότι μπορούσε πλέον να πολιορκήσει την Πάτρα. Την πρόθεσή του αυτή εξέφρασε σε σύσκεψη με τους Δ. Υψηλάντη, Π. Μαυρομιχάλη και άλλους οπλαρχηγούς⁵⁸. Επιπρόσθετα το ότι η αχαϊκή πρωτεύουσα υπήρξε από τις πλουσιότερες πόλεις του Μοριά δημιούργησε υψηλότερες προσδοκίες στους υποψήφιους πολιορκητές για τον όγκο των λαφύρων που θα περιέρχονταν στην κατοχή τους μετά από την άλωσή της⁵⁹. Προφανώς αυτές οι προσδοκίες συνετέλεσαν στο να συγκεντρωθούν σε μικρό χρονικό διάστημα στη Γαστούνη 4.000 περίπου άνδρες, αναμένοντας τον Γέρο του Μοριά.

Οι συγκεκριμένες εξελίξεις κινητοποίησαν τους κοινοτικούς άρχοντες⁶⁰ της Αχαΐας (Α. Ζαΐμης, Σ. Χαραλάμπης, Π. Πατρών Γερμανός) στο να ματαιώσουν την επικείμενη εκστρατεία, αν και δεν υπήρχε την ίδια περίοδο έντονη πολεμική δραστηριότητα στην περιοχή⁶¹. Απέστειλαν μάλιστα επιστολή στη Γερουσία και τον

εγκωμιαστικόν διά τας κατά των Λαλαίων νίκας των να μεταβούν εις ενίσχυσιν του αχαϊκού στρατοπέδου ...». Δ. Κόκκινος, *Επανάστασις...*, ό.π., τόμ. Β', σ. 77.

⁵⁶ Π. Πατρών Γερμανός, *Υπομνήματα...*, ό.π., σ. 44, 55-56. Ν. Σπηλιάδης, *Απομνημονεύματα*, τόμ. Α', ό.π., σ. 168-169. Μ. Οικονόμου, *Ιστορικά...*, ό.π., σ. 140, 154, 209. Κ. Μεταξάς, *Ιστορικά απομνημονεύματα εκ της Ελληνικής Επανάστασεως*, Εμμ. Πρωτοψάλτης (επιμέλεια), Γ. Τσουκαλά «Βιβλιοθήκη», Αθήνα 1956, σ. 38-39.

⁵⁷ Δ. Κόκκινος, *Επανάστασις...*, ό.π., τόμ. Β', σ. 288.

⁵⁸ *Τετσήτη Άπαντα, Κολοκοτρώνη Απομνημονεύματα*, (αναστήλωσε Γ. Βαλέτας), τόμ. Γ', Χρ. Γιοβάνη Ο.Ε., Αθήνα 1967', σ. 117.

⁵⁹ Απ. Βακαλόπουλος, *Ιστορία...*, ό.π., τόμ. Ε', σ. 346.

⁶⁰ Στην παρούσα μελέτη χρησιμοποιείται ο όρος κοινοτικός άρχοντας και όχι κάποιος από τους ήδη καθιερωμένους (π.χ. πρόκριτος, προεστός, δημογέροντας, κοτζαμπάσης κλπ). Όσον αφορά τη συγκεκριμένη επιλογή βλ. Ν. Τόμπρος, «Η πορεία της Φιλικής στη Μεσσηνία και τα μέλη της», *Πρακτικά ΚΘ' Πανελληνίου Ιστορικού Συνεδρίου, Θεσσαλονίκη* (16-18.5.2008), Θεσσαλονίκη 2009, σ. 74, όπου και η σχετική βιβλιογραφία.

⁶¹ Σπ. Τρικούπης, *Ιστορία...*, ό.π., τόμ. Β', σ. 101.

Δ. Υψηλάντη, αιτούμενοι την αναβολή της εκστρατείας, καθώς «ήθελε συμβή μεταξύ των σύγκρουσις και εμφύλιος πόλεμος»⁶². Ο Δ. Κόκκινος σημειώνει για το εχθρικό κλίμα κατά του Κολοκοτρώνη ότι αυτό βασιζόταν στη γενικότερη αντιπαράθεση πολιτικών και στρατιωτικών⁶³. Συγχρόνως οι ανωτέρω ζήτησαν την αποστολή μικρής στρατιωτικής δύναμης στην πόλη (300 άνδρες), καθώς σύμφωνα με τους ισχυρισμούς τους το φρούριο θα κυριευόταν εντός των επομένων έξι ημερών⁶⁴. Δέχονταν επίσης την όποια πολεμική συνδρομή των οικογενειών Δεληγιάννη ή Μαυρομιχάλη, όχι όμως και του Κολοκοτρώνη⁶⁵. Όσο για τη στάση που κράτησε ο Υψηλάντης στο συγκεκριμένο ζήτημα, αυτή δυσαρέστησε τους προαναφερθέντες Αχαιούς⁶⁶. Αντίθετα η Γερουσία κάλεσε τον Γέρο να ματαιώσει την όλη επιχείρηση και να στραφεί στο φρούριο του Ναυπλίου⁶⁷. Επιπρόσθετα ο Αναγνώστης Δεληγιάννης είχε έρθει σε επαφή με τον Α. Ζαΐμη, προκειμένου να υπονομεύσει την εκστρατεία του Κολοκοτρώνη στην Πάτρα⁶⁸.

Στην πραγματικότητα ο βασικότερος λόγος της ματαίωσης της εκστρατείας ήταν να μην κυριευθεί η Πάτρα από τον Κολοκοτρώνη και αποκτήσει αυτός πρόσθετη δύναμη και κύρος στον Μοριά⁶⁹. Την ίδια άποψη διατυπώνει –με

---

⁶² Π. Πατρών Γερμανός, *Υπομνήματα...*, ό.π., σ. 79. «Ηπειλήσαν μάλιστα, ότι ήθελον αντιταχθή ενόπλιως εις προσέλευσιν του Κολοκοτρώνου, και παρεκάλεσαν τον κρυφίον αυτού πολέμιον Δεληγιάννην να τους βοηθήση κατ' αυτού». Κ. Mendelssohn-Bartholdy, *Ιστορία...*, ό.π., τόμ. Ι, σ. 323.

⁶³ «εις τας Πάτρας, [...] επεκράτει πνεύμα εχθρικών κατά του Κολοκοτρώνη και λόγω της γενικής αντιθέσεως των πολιτικών κατά των στρατιωτικών». Δ. Κόκκινος, *Επανάστασις...*, ό.π., τόμ. Β', σ. 234.

⁶⁴ Μ. Οικονόμου, *Ιστορικά...*, ό.π., σ. 223.

⁶⁵ Φ. Χρυσανθόπουλος ή Φωτάκος, *Απομνημονεύματα...*, ό.π., σ. 136. Σύμφωνα με τον Κ. Δεληγιάννη, οι κοινοτικοί άρχοντες της Αχαΐας απέστειλαν επιστολή σε αυτόν, «εις τον Παπατσώνη και Κρεββατάν, ότι εάν ο Κολοκοτρώνης και η έντιμος συμμορία του κάμουν κίνημα εκ Τριπολιτσάς διά τας Πάτρας» να κατευθυνθούν αυτοί στην πόλη «μ' όσους περισσότερους έκαστος εξ ημών δυνηθή». Κ. Δεληγιάννης, *Απομνημονεύματα...*, ό.π., τόμ. Β', σ. 7.

⁶⁶ Π. Πατρών Γερμανός, *Υπομνήματα...*, ό.π., σ. 79-80.

⁶⁷ Σχετικά με τις εξελίξεις αυτές Θ. Κολοκοτρώνης σημειώνει: «Εγώ μεν εκείνο ενόμιζον καλόν και πιθανώς κατορθωτόν (αν όχι και βέβαιον!) και διά το της πατρίδος συμφέρον αναγκαιότερον' αλλ' αφού δεν θέλετε και εκείνοι (διά να μη τυχόν ελαττωθή η δόξα των) απαγορεύουν και δι' απειλής μάλιστα εμφυλίου ρήξεως, Θεός φυλάξοι! Δεν πηγαίνω' και εύχομαι να κατορθωθή υπ' εκείνων το ευκαίον χωρίς εμού! Αλλά δεν θα γίνει τίποτε, και είτε να εύγω ψεύστης! Και η κυρίευσις δα του φρουρίου Ναυπλίου επί του παρόντος και μάλιστα δι' εφόδου δεν είναι κατορθωτή' με όλον τούτο πηγαίνομεν καν εκεί ίνα μη μένωμεν αργοί». Μ. Οικονόμου, *Ιστορικά...*, ό.π., σ. 223-224. Επιπρόσθετα ανέφερε ότι «Αν με άφιναν να πάγω αμέσως, θα μου έδιδαν αμέσως τα κλειδιά οι Τούρκοι από τον φόβο τους...». *Τερτσέτη Απαντα, Κολοκοτρώνη...*, ό.π., σ. 117-118.

⁶⁸ Ν. Ροτζώκος, *Πολιτικές και κοινωνικοπολιτισμικές συγκρούσεις στο εικοσιένα: Οι προύχοντες της Πελοποννήσου*, Διδακτορική διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Αθήνα 1996, σ. 311.

⁶⁹ «Έντονότερη ήταν η αντίθεση ανάμεσα στους «πολιτικούς» και τους «στρατιωτικούς» της Πελοποννήσου, η οποία οξυνόταν πιο πολύ όσο οι τελευταίοι σημείωναν όλο και περισσότερες πολεμικές επιτυχίες». Μ. Σακελλαρίου, *Η απόβαση του Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο καταλύτης για την αποδιοργάνωση της Ελληνικής Επανάστασης (24 Φεβρουαρίου-23 Μαΐου 1825)*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2013^γ, σ. 43.

σαφήνεια— και ο Π. Πατρών Γερμανός⁷⁰. Η επιτυχία άλλωστε της όλης επιχείρησης θα καθιστούσε τον Θ. Κολοκοτρώνη αδιαμφισβήτητο στρατιωτικό ηγέτη της Πελοποννήσου. Προκειμένου να αποφευχθεί η συγκεκριμένη εξέλιξη, οι κοινοτικοί άρχοντες προωθούσαν στρατιωτικά τον Κ. Δεληγιάννη, ο οποίος και λάμβανε μέρος — με μέλη της οικογένειάς του— στις πολεμικές επιχειρήσεις⁷¹.

Απαλλαγμένοι πλέον από την παρουσία του Κολοκοτρώνη οι Α. Ζαΐμης, Α. Λόντος, Σ. Παπαδιαμαντόπουλος, Θ. Κανακάρης, Γ. Τσέρτος επεχείρησαν την εκ νέου πολιορκία της πόλης⁷². Αφού στρατολόγησαν περισσότερους από 3.000 άνδρες, κατέλαβαν πρόσκαιρα το Γηροκομείο, την Περιβόλα, το Σαραβάλι και επιχείρησαν ανεπιτυχή επίθεση στην Πάτρα (21.10.1821)⁷³. Η έλλειψη όμως πολεμικών μέσων επέτρεψε μόνο τον παροδικό αποκλεισμό του φρουρίου⁷⁴. Αντίθετα οι Οθωμανοί «κατέκαυσαν ολοτελώς την πόλιν, ίνα μη οι εισερχόμενοι Έλληνες ευρίσκωσι προμαχώνας» και επανακατέλαβαν προηγούμενες θέσεις τους⁷⁵. Στις αρχές Νοεμβρίου κατέφθασε στο στρατόπεδο της μονής Ομπλού ο Β. Πετμεζάς με σημαντικές στρατιωτικές δυνάμεις —ύστερα από πρόταση του Δ. Υψηλάντη—, για να ενισχύσει την πολιορκία. Οι κοινοτικοί άρχοντες που ηγούνταν των πολεμικών επιχειρήσεων ζήτησαν από τον Πετμεζά την άμεση αποχώρησή του από το στρατόπεδο. Με τη συγκεκριμένη κίνηση οι Αχαιοί άρχοντες επεδείκνυαν όχι μόνο την εχθρότητά τους απέναντι στους οπλαρχηγούς της περιοχής τους, αλλά και σε όσους τους υποστήριζαν (π.χ. Δ. Υψηλάντης, Θ. Κολοκοτρώνης κ.ά.)⁷⁶. Σε σύντομο χρονικό διάστημα οι ελληνικές δυνάμεις, «ένεκα του βαρυτάτου χειμώνας άνευ στέγης και σκηνής ύπαιθροι όντες» και της αντεπίθεσης του Γιουσούφ πασά,

---

⁷⁰ «επειδή οι Προεστώτες των Επαρχιών της Πελοποννήσου, βλέποντες, ότι ηύξανε βαθμηδόν η δύναμις των καπιταναίων, με το να έλαβον επιρροήν εις τους στρατιώτας, και φοβούμενοι, μήπως τους αφαιρεθή διόλου το στρατιωτικόν και υποκύψουν εις την υπεροχήν των Καπιταναίων, εκ των οποίων υπόπτειον περί εαυτών, εστοχάσθησαν να προλάβουν το τοιούτον, και να εφελκύσουν το στρατιωτικόν, διά να ελαττωθή η δύναμις των Καπιταναίων, και επομένως να ματαιωθούν και οι σκοποί του Υψηλάντη, τον οποίον ενόμιζον σύμφωνον με τους Καπιταναίους. Όθεν έκαμαν αρχήν οι Καλαβρυτινοί και οι Πατραίοι». Π. Πατρών Γερμανός, *Υπομνήματα...*, ό.π., σ. 78.

⁷¹ Απ. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τόμ. Στ', Θεσσαλονίκη 1982, σ. 194, 195.

⁷² Σύμφωνα με νεκρολογία του Α. Ζαΐμη, αυτός διατάχθηκε -μαζί με τον Π. Πατρών Γερμανό- από τον Δ. Υψηλάντη και τη Συνέλευση των Καλτεζών να παραμείνει στην πολιορκία της Πάτρας έως τη συγκρότηση της Α' Εθνοσυνέλευσης στην Πιάδα της Επιδαύρου. Γ. Αινιάν, *Τα κατά την κηδείαν του μακαρίτου Α. Ζαΐμη*, Ν. Παπαδόπουλος, Αθήνα 1840, σ. 4.

⁷³ Π. Πατρών Γερμανός, *Υπομνήματα...*, ό.π., σ. 80. Σπ. Τρικούπης, *Ιστορία...*, ό.π., τόμ. Β', σ. 125.

⁷⁴ *Νεολόγος Πατρών*, Πάτρα 26.11.1931.

⁷⁵ *Νεολόγος Πατρών*, Πάτρα 27.11.1931.

⁷⁶ Β. Σφυρόερας, «Τοπική επικράτηση...», ό.π., σ. 179.

απεφάσισαν να χαλαρώνουν την επιθετική τους πολιτική και να επαναλάβουν την πολιορκία, «αφού παρέλθη η δριμύτης του χειμῶνος»⁷⁷.

Στις αρχές πλέον του 1822, τις όποιες ελληνικές προσπάθειες για την κατάληψη της Πάτρας και του φρουρίου της χαρακτήριζε η έλλειψη επιχειρησιακού σχεδιασμού και συντονισμού μεταξύ των Αχαιών κοινοτικών αρχόντων και των στρατιωτικών εξαιτίας της μεταξύ τους αντιπαλότητας⁷⁸. Ας σημειωθεί πάντως ότι η ενίσχυση του στρατοπέδου της Κορίνθου με στρατιώτες της Αχαΐας (τέλη 1821), οι οποίοι κατέφυγαν στην Κόρινθο με κίνητρο τα λάφυρα και κυρίως τη φημολογία για τον κρυμμένο θησαυρό του Κιαμὴλ μπέη, συνετέλεσε στην υποβάθμιση της πολιορκίας των Πατρών⁷⁹.

Οι κωλυσιεργίες στην άλωση της αχαϊκής πρωτεύουσας και οι φήμες για έλευση στην περιοχή του Καπουδάν πασά –με μεγάλο αριθμό στρατευμάτων⁸⁰– κινητοποίησαν τη Γερουσία, που –ύστερα από την κυρίευση του Ακροκορίνθου (14.1.1822)– απέστειλε εντολή στον Κολοκοτρώνη να δραστηριοποιηθεί άμεσα και να πολιορκήσει –ως στρατηγός πλέον– την Πάτρα⁸¹. Ζήτησε μάλιστα από τους Δεληγιάννη, Ζαΐμη, Λόντο, Σισίνη και Παπατσώνη, εξαιτίας του επικείμενου κινδύνου που αντιμετώπιζε η πατρίδα, να αποδεχθούν τις επιλογές της⁸². Ο Κ. Δεληγιάννης διέβλεπε πάντως πίσω από τον συγκεκριμένο διορισμό του Κολοκοτρώνη πολιτικές σκοπιμότητες⁸³. Την άμεση κινητοποίηση των Ελλήνων για την πολιορκία επέτεινε και η πτώση του Αλή πασά στα Ιωάννινα (25.1.1822), που αποδέσμευσε τα οθωμανικά στρατεύματα του Χουρσίτ πασά (80.000 άνδρες),

⁷⁷ Κ. Δεληγιάννης, *Απομνημονεύματα...*, ό.π., τόμ. Β', σ. 8. Β. Σφυρόερας, «Τοπική επικράτηση...», ό.π., σ. 179.

⁷⁸ Απ. Βακαλόπουλος, *Ιστορία...*, ό.π., τόμ. Στ', σ. 193.

⁷⁹ Δ. Τζάκης, «Τα πολεμικά γεγονότα: Οι εξελίξεις στα μέτωπα του πολέμου (1822-1824)», *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τόμ. 3, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, σ. 79.

⁸⁰ Ο Γ. Κολοκοτρώνης και Αμ. Φραντζής αναφέρουν για απόβαση στην Πάτρα 9.000 ανδρών, ενώ ο Κ. Δεληγιάννης για 10.000 έως 12.000 άνδρες. Γ. Κολοκοτρώνης, *Απομνημονεύματα*, Εμμ. Πρωτοψάλτης (επιμέλεια), Γ. Τσουκαλά «Βιβλιοθήκη», Αθήνα 1955, σ. 58. Αμ. Φραντζής, *Επιτομή...*, ό.π., τόμ. Β', σ. 186. Κ. Δεληγιάννης, *Απομνημονεύματα...*, ό.π., τόμ. Β', σ. 14.

⁸¹ Φ. Χρυσανθόπουλος ή Φωτάκος, *Απομνημονεύματα...*, ό.π., σ. 147. «Μετά παρέλευσιν δέ τινων ημερών ελήφθη μέτρον παρά της Κυβερνήσεως περί εκστρατείας και πολιορκίας των δύο φρουρίων Πατρών και Ναυπλίου, εις μεν τας Πάτρας η επαρχία Τριπόλεως, Καρυταινης, Καλαβρύτων, και Γαστούνης ...». Κ. Διαμαντόπουλος, *Απομνημονεύματα...*, ό.π., σ. 9-10.

⁸² Κ. Δεληγιάννης, *Απομνημονεύματα...*, ό.π., τόμ. Β', σ. 16.

⁸³ «Η Κυβέρνησις αὐτὴ προέθετο σκοπὸν διὰ να απομακρύνῃ τον Κολοκοτρώνην ἀπὸ την Κόρινθον και την λοιπὴν συντροφίαν τους, να απομονώσῃ τον Ὑψηλάντην, να ματαιωθῶν τα εθνοκτόνα σχέδιά τους, να μείνῃ εις ησυχίαν ἀπὸ τας καθημερινὰς οχλαγωγίας, τας οποίας υποκινούσαν, διὰ να ρίψῃ την προσοχὴν της εις τους διοργανισμοὺς του Κράτους και εις τα λοιπὰ καθήκοντά της, διὰ να αναπαύσῃ δε και την ματαιότητα και φιλοδοξίαν του Κολοκοτρώνη ἀπεφάσισε να τον διορίσῃ ἀρχηγὸν της πολιορκίας των Πατρών, μόνον διὰ τον τύπον, το οποίον ἐπεθυμούσε να γίνῃ και με την ἐδικὴν μας συγκατάθεσιν, καθότι ἐγνώριζον τα μέλη αὐτῆς, ὅτι ἀνευ της συγκαταθέσεως ἡμῶν, ἦτον ἀδύνατον να γίνῃ ...». Κ. Δεληγιάννης, *Απομνημονεύματα...*, ό.π., τόμ. Β', σ. 15.

επιτρέποντας σε αυτά να κατευθυνθούν προς την Πελοπόννησο⁸⁴. Υπό τις παρούσες λοιπόν συνθήκες η αχαϊκή πρωτεύουσα έπρεπε να περάσει σύντομα σε ελληνικά χέρια. Στις 20 Ιανουαρίου 1822 ο Γέρος μετέβη από την Κόρινθο στη Γορτυνία για να στρατολογήσει τα στρατεύματα που θα του επέτρεπαν την υλοποίηση των στρατιωτικών του σχεδίων. Αν και το σημείο συγκέντρωσης των στρατευμάτων ήταν η Γαστούνη, οι Έλληνες συνέρρευσαν στην Πάτρα, γεγονός που ανάγκασε τον Κολοκοτρώνη να τους ακολουθήσει⁸⁵. Συγκεντρώθηκαν τελικά –κατ’ αυτόν– 6.000 άνδρες, ενώ υπό τη διοίκησή του τελούσαν οι «Α. Ζαΐμης, Κανέλος Δεληγιάννης, Πετιμεζαίοι, Σέκερης Τριπολιτσιώτης, Λόντος με τους Βοστιτάνους»⁸⁶.

Η φημολογία για τον Καπουδάν πασά γρήγορα επιβεβαιώθηκε, αφού το πρώτο δεκαήμερο του Φεβρουαρίου ο οθωμανικός στόλος αποβίβασε στην πόλη, προκειμένου να αντιμετωπίσουν τους εξεγερμένους Έλληνες, 9.000 περίπου στρατιώτες από τη Μ. Ασία υπό την ηγεσία του Μεχμέτ πασά⁸⁷. Την ίδια περίοδο πραγματοποιήθηκε στην Πάτρα και η ομώνυμη ναυμαχία (20.2.1822). Στην εξάωρη πολεμική αναμέτρηση –την πρώτη εκ του συστάδην θαλάσσια μάχη του Αγώνα⁸⁸– ο ελληνικός στόλος αντιμετώπισε επιτυχώς τα 40 οθωμανικά πλοία «υπό τη οδηγίαν του Καπιτανάμπεη και του επαναυάρχου της Αιγύπτου Ισμαήλ Γιβραλδάρη»⁸⁹, σημειώνοντας σημαντική νίκη⁹⁰. Όσον αφορά τις χερσαίες επιχειρήσεις, προβλήματα

⁸⁴ Η αύξηση των εχθρικών δυνάμεων και ο φόβος «μήπως προχωρήσωσιν οι εχθροί εις τα μεσόγεια της Πελοποννήσου, ή και εις τας παραλίους γειτονικάς περιοχάς» ώθησαν την κυβέρνηση να διορίσει τον Θ. Κολοκοτρώνη ως αρχηγό της πολιορκίας. Π. Πατρών Γερμανός, *Υπομνήματα...*, ό.π., σ. 101.

⁸⁵ «Ηρχισαν [...] να συρρέωσι εις Πάτρας τα διάφορα σώματα, 1.500 Καρυτινοί υπό τον Πλαπούταν, 800 Τριπολιτσώται και Πύργιοι υπό τον Γενναίον Κολοκοτρώνη [...] Εν τω μεταξύ έφθασαν 1.000 Καλαβρυτινοί υπό τον Ζαΐμη, Φωτήλαν κ.ά, 500 Πατρείς υπό τους Κουμανιώτας, στρατοπεδεύσαντες εις τα Νεζερά και κατόπιν Χαλανδρίτσαν. Εις τα Νεζερά έφθασαν και 800 Καρυτινοί υπό τον Καν. Δεληγιάννη, 600 Τριπολιτσιώται υπό τον Σέκερη, Λειβαδιώτην κ.ά. [...] οι δε πολιορκηταί ανήλθον εν όλω εις 6300 άνδρας». *Νεολόγος Πατρών*, Πάτρα 28.11.1931.

⁸⁶ *Τερτσέτη Απαντα, Κολοκοτρώνη...*, ό.π., σ. 122.

⁸⁷ Έναν μήνα σχεδόν νωρίτερα (24.1.1822) ο στόλος του εχθρού είχε ξεκινήσει από τα Στενά για τις ακτές της Πελοποννήσου. Φτάνοντας ανεμπόδιστος εκεί, εφοδίασε τη Μεθώνη, προσπάθησε να κυριεύσει το Νεόκαστρο και αποβίβασε χιλιάδες ενόπλους. Μάταια οι ελληνικές δυνάμεις προσπάθησαν να σταματήσουν τη δράση του εχθρού. Β. Σφυρόερας, «Σταθεροποίηση της Επαναστάσεως 1822-1823», *Ι.Ε.Ε.*, τόμ. ΙΒ΄, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1977, σ. 218.

⁸⁸ «Ο Τουρκικός στόλος, εξοπλισθείς τον χειμώνα και αποτελούμενος από 3 φρεγάτας, 4 κομβέτας, 8 δικάταρτα και πολλά μεταγωγικά, αφ’ ου διήλθεν εκ Ζακύνθου, όπου επί αρκετάς ημέρας εμπόδισεν, έφθασε την 13 Φεβρουαρίου εις τας Πάτρας. Αλλ’ εκ παραλλήλου εκινήθη και ο ελληνικός στόλος. 27 Υδραϊκά υπό τον Μιαούλην, 27 Σπετσωτικά υπό τον Γκίκαν Τσούπαν, 16 Ψαριανά υπό τον Αποστόλην και δύο πυρπολικά συνενωθέντα έξω της Ύδρας και τεθέντα υπό την ναυαρχίαν του Μιαούλη Ανδρέου, κατηυθύνθησαν προς συνάντησιν του Τουρκικού στόλου». *Νεολόγος Πατρών*, Πάτρα 27.11.1931.

⁸⁹ Κ. Μεταξάς, *Ιστορικά απομνημονεύματα...*, ό.π., σ. 44.

⁹⁰ Π. Πατρών Γερμανός, *Υπομνήματα...*, ό.π., σ. 100-101. Σπ. Τρικούπης, *Ιστορία...*, ό.π., τόμ. Β΄, σ. 152-153. «Μέχρι τούδε ο ελληνικός στόλος, οσάκις απήντα τον εχθρόν, παρεφύλαττε μάλλον τα κινήματά του ή εφώρμα μόνον με τα πυρπολικά, προσπαθών να βλάβη. Ο νέος Ναύαρχος έδωσε το σύνθημα της εκ συστάδην ναυμαχίας». *Νεολόγος Πατρών*, Πάτρα 27.11.1931. Δ. Κόκκινος,

παρατηρούνταν στον επισιτισμό του ελληνικού στρατοπέδου με συνέπεια τα οθωμανικά στρατεύματα να πραγματοποιούν επιδρομές και εκτός Πατρών⁹¹.

Παράλληλα στην ελληνική πλευρά επικρατούσε ψυχρότητα μεταξύ των Δεληγιανναίων και του Θ. Κολοκοτρώνη, απόδειξη της οποίας ήταν η αποκοπή των πρώτων από τα υπόλοιπα σώματα των Καρυτινών και η σύνταξή τους με τις δυνάμεις του Ζαΐμη. Και στην ηγεσία όμως του εχθρικού στρατοπέδου επικρατούσε ψυχρότητα, καθώς όταν ανέλαβε δράση ο Μεχμέτ πασάς παραγκώνισε τον Γιουσούφ⁹². Στο πλαίσιο της πολεμικής δραστηριότητας του Μεχμέτ στην περιοχή εντάσσεται και η μάχη της Χαλανδρίτσας (26.2.1822). Η συγκεκριμένη νίκη έδωσε στους επαναστάτες τη δυνατότητα να εντείνουν ακόμη περισσότερο την πολιορκία της αχαϊκής πρωτεύουσας⁹³.

Στις 28 Φεβρουαρίου κατέφθασε στην περιοχή και ο Θ. Κολοκοτρώνης για να αναλάβει την αρχηγία των στρατιωτικών επιχειρήσεων. Από το Σαραβάλι, όπου εγκατέστησε το στρατηγείο του, μπορούσε να επιβλέπει και να ελέγχει κάθε οθωμανική επίθεση, να την προλαμβάνει και να την αντιμετωπίζει⁹⁴. Περιγραφή του ελληνικού στρατοπέδου –δυναμικότητας περίπου 4.000 ανδρών– μας παρέχει ο φιλέλληνας J. D. Elster που επισκέφθηκε την περιοχή κατά τη διάρκεια της πορείας του προς το Μεσολόγγι. Τα ελληνικά στρατεύματα του φάνηκαν βρώμικα με «όψη άγρια και πονηρή». Σύμφωνα επίσης με τον εν λόγω φιλέλληνα οι πιο προωθημένες διμοιρίες των Ελλήνων (15-20 ατόμων) βρίσκονταν κοντά στην πόλη, τοποθετημένες όμως «στην πίσω ή την ψηλότερη μεριά του οχυρού»⁹⁵.

Επανάστασις..., ό.π., τόμ. Β', σ. 478-481. Β. Σφυρόερας, «Σταθεροποίηση...», ό.π., σ. 242-243. Δ. Τζάκης, «Τα πολεμικά γεγονότα...», ό.π., σ. 96.

⁹¹ Ντ. Κονόμος, «Πρόσωπα και πράγματα της ελληνικής εθνεγερσίας στη Ζάκυνθο. Μελέτες και ανέκδοτα έγγραφα», *Επτανησιακά φύλλα Η'* (1973), σ. 13, 45-46. Στα Σελά και στο Ρίο παρέμενε ο Ν. Λόντος με 300 Βοστανιανούς. Παράλληλα ο Θ. Κολοκοτρώνης διέταξε τους Δ. Κολιόπουλο (Πλαπούτα), Γ. και Απ. Κολοκοτρώνη, Κ. Πετμεζά να καταλάβουν πλησιέστερες προς την Πάτρα θέσεις (25.2.1822). Ο Κ. Πετμεζάς κατέλαβε τον Παλαιόπυργο, οι Γ. και Απ. Κολοκοτρώνης την Οβρυά και ο Δ. Πλαπούτας το Σαραβάλι, όπου εγκαταστάθηκε το ελληνικό στρατηγείο. Γ. Κολοκοτρώνης, *Απομνημονεύματα...*, ό.π., σ. 58. Μ. Οικονόμου, *Ιστορικά...*, ό.π., σ. 280. *Νεολόγος Πατρών*, Πάτρα 28.11.1931.

⁹² «Εις το φρούριον των Πατρών ήσαν οι Λαλαίοι, οι εντόπιοι, ο Ισούφ Πασάς Σέραλης, ο Μεχμέτ Πασάς ή Κακλαμάν Πασάς, [...] ο οποίος ήλθε με περισσότερους των 8.000 Ανατολίτας και άλλους Τούρκους τον περασμένον Φεβρουάριον με την αρμάτα του Σουλτάνου' και όλαι αι φρουραί του Ρίου, Αντιρρίου και της Ναυπάκτου εσυνάχθησαν εις τας Πάτρας μετά τας δύο Μαρτίου, και ήταν όλοι οι μαζωχθέντες υπέρ τας 12.000 στρατιώται του τουφεκιού». Φ. Χρυσανθόπουλος ή Φωτάκος, *Απομνημονεύματα...*, ό.π., σ. 153-154.

⁹³ *Νεολόγος Πατρών*, Πάτρα 28.11.1931. Κ. Δεληγιάννης, *Απομνημονεύματα...*, ό.π., τόμ. Β', σ. 18. Μ. Οικονόμου, *Ιστορικά...*, ό.π., σ. 280. Γ. Κολοκοτρώνης, *Απομνημονεύματα...*, ό.π., σ. 58, 60.

⁹⁴ *Νεολόγος Πατρών*, Πάτρα 28.11.1931.

⁹⁵ «Αμέτρητα μικρά οχυρά από πέτρες και βράχια γέμιζαν όλη αυτή την περιοχή, πίσω από την οποία μικρές ομάδες ή τμήματα Ελλήνων περίμεναν τον εχθρό. Από την Πάτρα δεν ήταν εύκολο να

Αρχές Μαρτίου (2.3.1822) οι ελληνικές δυνάμεις μετακινήθηκαν –κατόπιν σχετικής διαταγής– πλησιέστερα στο αχαϊκό φρούριο, ενώ τα στρατεύματα των Ζαΐμη, Πετμεζαίων, Λεχουρίτη, Σαρδελιάνη και οι Καλαβρυτινοί κατέλαβαν τη μονή Γηροκομείου. Ο Ζαΐμης, που «διωρίσθη να συμπράττη μετά του αρχηγού Θ. Κολοκοτρώνη»⁹⁶, παρέμεινε στη μονή Ομπλού. Ταυτόχρονα οθωμανικά στρατεύματα κινήθηκαν προς το Γηροκομείο για να καταλάβουν τη θέση αυτή. Η μάχη γενικεύθηκε, όταν κατέφθασαν εκεί πρόσθετες ελληνικές και οθωμανικές δυνάμεις. Σταδιακά ο εχθρός οπισθοχώρησε και οχυρώθηκε στην πόλη⁹⁷. Με την κατάληψη της μονής ο Θ. Κολοκοτρώνης μετακίνησε τις στρατιωτικές του δυνάμεις εγγύτερα στην Πάτρα⁹⁸. Η μάχη του Γηροκομείου (9.3.1822), που διεξήχθη σε πολλές θέσεις, υπήρξε από τις σημαντικότερες πολεμικές επιχειρήσεις του δευτέρου έτους της Ελληνικής Επανάστασης⁹⁹. Η μάχη εντάσσεται στην προσπάθεια των Οθωμανών να λύσουν τον ασφυκτικό κλοιό που ασκούσαν οι Έλληνες στην πόλη. Όσο για τον Κολοκοτρώνη, ο ίδιος επέλεξε να αναμετρηθεί με τον εχθρό σε χώρο όπου αφενός εκμηδενιζόταν η αριθμητική του υπεροχή και το ιππικό του και αφετέρου αποδεικνυόταν καθοριστικός παράγοντας η έλλειψη του πυροβολικού. Έκτοτε δεν πραγματοποιήθηκε καμία άλλη αξιοσημείωτη μάχη στην περιοχή, «εκτός μικρών τινων αψιμαχιών»¹⁰⁰. Παρόλο όμως που η νίκη ισχυροποίησε την ελληνική πλευρά,

---

διακρίνεις αυτά τα μικρά οχυρά, γιατί έμοιαζαν τελείως με βράχια που συνήθως συναντάει κανείς στα χωράφια. Μόνο από το πίσω μέρος ήταν ανοιχτά και σχημάτιζαν ένα είδος μισοφέγγαρου». J. D. Elster, *Το τάγμα...*, ό.π., σ. 65.

⁹⁶ Γ. Αινιάν, *Τα κατά την κηδείαν...*, ό.π., σ. 4.

⁹⁷ Στο άκουσμα των πυροβολισμών έσπευσαν να βοηθήσουν τους Έλληνες οι Δ. Πλαπούτας, Γ. Κολοκοτρώνης και ο σημαιοφόρος Ν. Καραχάλιος. Ν. Σπηλιάδης, *Απομνημονεύματα*, τόμ. Α', ό.π., σ. 301-303. Μ. Οικονόμου, *Ιστορικά...*, ό.π., σ. 281-282. Γ. Κολοκοτρώνης, *Απομνημονεύματα...*, ό.π., σ. 61-62.

⁹⁸ Οι Κουμανιώτοι κατέλαβαν τη θέση Κυνηγού, κοντά στη μονή, ο Γ. Σέκερης με τους Τριπολιτσιώτες τον «ληνόν του Σαΐταγα», ο Γ. Κολοκοτρώνης με τον Τζ. Χριστόπουλο τον Παλαιόπυργο, ο Λόντος με τον Δ. Μελετόπουλο τα Σελά, ο Κ. Πετμεζάς την Οβρυά, ενισχυόμενος από τους εκεί ευρισκόμενους Κεφαλλήνες. Το «ληνόν του Ν. Λόντου» κατέλαβαν ο Αν. Παπασταθόπουλος με τους Πυργιώτες του και ο Ι. Πέτας με τους Ζακυνθινούς και τους Χρ. Ζαχαριάδη και Απ. Κολοκοτρώνη. Ο Κ. Δεληγιάννης τοποθετήθηκε στο Πουρναρόκαστρο και ο Θ. Κολοκοτρώνης μαζί με τον Πλαπούτα παρέμειναν στο Σαραβάλι. Μ. Οικονόμου, *Ιστορικά...*, ό.π., σ. 283-286. Γ. Κολοκοτρώνης, *Απομνημονεύματα...*, ό.π., σ. 62-63.

⁹⁹ «Από της ημέρας εκείνης δεν ετόλμησαν πλέον να εξορμήσωσι πανστρατιά οι πολιορκούμενοι Τούρκοι, μόνον δε εν ώρα βροχερά, ότε καθίσταντο άχρηστα τα στερούμενα λόγχης πυροβόλα των Ελλήνων, απετόλμα το τουρκικόν ιππικόν να προβάλη διά των πυλών εις την δι' αναριθμήτων μικρών χαρακωμάτων κεκαλυμμένην πεδιάδα' τότε όμως απέσυρεν εμφρόνως και ο Κολοκοτρώνης τους στρατιώτας αυτού εις τας φάραγγας των ορέων, άτινα περιβάλλουσιν εις ευρείαν έκτασιν τας Πάτρας, και όπου δεν απεθάρρουν να παρακολουθήσωσιν αυτόν οι ιππείς του εχθρού». Κ. Mendelssohn-Bartholdy, *Ιστορία...*, ό.π., τόμ. Ι, σ. 356.

¹⁰⁰ Ο Δεληγιάννης δεν αποδέχεται το αίσιο αποτέλεσμα της μάχης «εις το εμπειροπόλεμον του νέου αρχηγού Κολοκοτρώνη», προφανώς λόγω των προσωπικών του αισθημάτων για τον Θεόδωρο. Κ. Δεληγιάννης, *Απομνημονεύματα...*, ό.π., τόμ. Β', σ. 24, 25.

πραγματοποιήθηκε σύντομα, όπως θα φανεί στη συνέχεια, αναστολή της πολιορκίας (23.6.1822), καθώς οι πολιτικοί αντίπαλοι του Θ. Κολοκοτρώνη διέβλεπαν ότι με την ενδεχόμενη κατάληψη της Πάτρας θα αυξανόταν σημαντικά το λαϊκό του έρεισμα¹⁰¹.

Έπειτα από την προαναφερθείσα μάχη, ο Κολοκοτρώνης αναχώρησε για την Κόρινθο, αφήνοντας –ως τοποτηρητή– για 40 ημέρες τον Δ. Πλαπούτα¹⁰². Αφορμή για τη μετάβασή του στην Κόρινθο απετέλεσε η πρόσκλησή του από τον Μινίστρο του Πολέμου Ι. Κωλέττη να μεταβεί στη Δ. Ελλάδα με 2.000 άνδρες για να συνδράμει το εκεί έργο της Επανάστασης¹⁰³. Στην Κόρινθο ο Γέρος συζήτησε τους λόγους άρνησής του¹⁰⁴ και προθυμοποιήθηκε να στείλει τον υιό του Γενναίο με όσους περισσότερους άνδρες μπορούσε¹⁰⁵. Την εκστρατεία στην Ήπειρο θέλησαν να εκμεταλλευτούν οι πολιτικοί αντίπαλοι του Κολοκοτρώνη για να τον απομακρύνουν από την Πάτρα¹⁰⁶. Σύμφωνα με τον Κ. Δεληγιάννη, ο Μαυροκορδάτος επιθυμούσε να διαλύσει το στρατόπεδο των Πατρών, αφού από την έκβαση αυτή θα ευνοείτο ο ίδιος πολλαπλά¹⁰⁷. Στο γενικότερο επίσης πλαίσιο αποδυνάμωσης του Κολοκοτρώνη και

---

¹⁰¹ Σκοπός των πολιτικών του αντιπάλων -για τον Θ. Κολοκοτρώνη- ήταν «μην πάρω την Πάτρα και μου σηκώσουν την δύναμη την στρατιωτική». *Τετσήτη Απαντα, Κολοκοτρώνη...*, ό.π., σ. 126. Επιπρόσθετα βλ. Τ. Γριτσόπουλος, «Ιστοριογραφία...», ό.π., σ. 105, όπου και η σχετική βιβλιογραφία.

¹⁰² Φ. Χρυσανθόπουλος ή Φωτάκος, *Απομνημονεύματα...*, ό.π., σ. 166.

¹⁰³ Ο Κολοκοτρώνης απάντησε ότι δεν ήταν «φρόνιμον» να εγκαταλείψει «αύθις το υπό καλούς οιανούς αρξάμενον έργον της πολιορκίας Πατρών». Θεωρούσε μάλιστα ότι: «Συμφερότερον δε και λίαν μάλιστα αναγκαίον είναι να καθαρισθή και τούτο της Πελοποννήσου το μέρος, ν' ανασάνη, θωρακισθή και εξασφαλισθή και εντεύθεν η Πελοπόννησος, διά να δύναται έπειτα να βοηθή και την στερεάν αποτελεσματικώτερον». Μ. Οικονόμου, *Ιστορικά...*, ό.π., σ. 288-289.

¹⁰⁴ «Η άρνηση του Κολοκοτρώνη να υπακούσει στις εντολές της πρώτης ελληνικής Διοίκησης αποτελεί ένδειξη της ισχύος που είχε αρχίσει να αποκτά, της επιρροής που ασκούσε σε οπλαρχηγούς και ενόπλους, ιδίως μετά από την επιτυχημένη συγκρότηση πολιορκίας στην Τριπολιτσά και την άλωση της πόλης. Η ανυπακοή του σηματοδοτεί την ανάδειξη ενός εξουσιαστικού πόλου, που διεκδικούσε μερίδιο συμμετοχής στην οργάνωση της επαναστατημένης κοινωνίας και στη διεύθυνση του πολέμου. Ο έλεγχος που ασκούσαν οι παλαιοί κοτζαμπάσηδες στις κοινότητες είχε αρχίσει να κλονίζεται εξαιτίας της αδυναμίας τους να μονοπωλήσουν το δικαίωμα στρατολόγησης στις επαρχίες τους και να ελέγξουν τα ένοπλα σώματα που σχηματίζονταν σε καθεμία από αυτές. Από μια άλλη σκοπιά, η άρνηση του Κολοκοτρώνη αποτελεί ένδειξη της αδυναμίας της Διοίκησης να ελέγξει τους ανθρώπους των όπλων και να τους υπαγάγει στους στρατιωτικούς μηχανισμούς που προβλέπονταν στα καταστατικά κείμενα των περιφερειακών διοικήσεων αλλά και στο Προσωρινόν Πολίτευμα της Επιδάυρου». Δ. Τζάκης, «Τα πολεμικά γεγονότα...», ό.π., σ. 79-80.

¹⁰⁵ Απ. Βακαλόπουλος, *Ιστορία...*, ό.π., τόμ. Στ', σ. 204. Ο Κολοκοτρώνης θεωρούσε ότι η Δ. Ελλάδα διέθετε ένα πλήθος ικανών και εμπειροπόλεμων οπλαρχηγών που γνώριζαν πολύ καλύτερα από αυτόν την περιοχή. Συνεπώς η κυβέρνηση όφειλε να αποταθεί πρωτίστως σε αυτούς. Μ. Οικονόμου, *Ιστορικά...*, ό.π., σ. 289.

¹⁰⁶ Δ. Τζάκης, «Τα πολεμικά γεγονότα...», ό.π., σ. 79.

¹⁰⁷ «Φθάσας εκεί [...] ο Μαυροκορδάτος δεν παρημέλησεν από το να βάλη τα σχέδιά του εις πλήρη ενέργειαν διά να κατορθώση να διαλύση το στρατόπεδον των Πατρών διά δύο λόγους. Πρώτον, να επιφέρει το αδιάλλακτον μίσος μεταξύ ημών και του Κολοκοτρώνη, επ' ελπίδι, ότι ήτον επόμενον να αναγκασθώμεν να τον ακολουθήσωμεν όλοι να υπάγη εις την Ακαρνανίαν με μεγάλην δύναμιν Πελοποννησίων, να μην απαντήση εκεί καμμίαν αντίστασιν εις τα σχέδιά του και εις τους επομένους σκοπούς του και Δεύτερον, να αδυνατίση τον Κολοκοτρώνη, ως Υψηλαντίζοντα, και να τον αποκαταστήση εχθρόν με την Βουλή και με το Εκτελεστικόν να καταντήσουν εις σύγκρουσιν ώστε να είναι αυτός ο τρίτος, πρώτος». Κ. Δεληγιάννης, *Απομνημονεύματα...*, ό.π., τόμ. Β', σ. 30.

της δημιουργίας αντίπαλου δέους σε αυτόν, το Εκτελεστικό ανέθεσε στον Κ. Δεληγιάννη την αρχηγία των πελοποννησιακών δυνάμεων που θα λάμβαναν μέρος στην εκστρατεία της Ηπείρου, απονέμοντάς του τον τίτλο του στρατηγού (5.3.1822)¹⁰⁸.

Κατά τη διάρκεια της απουσίας του Κολοκοτρώνη ο εχθρός πραγματοποίησε οργανωμένη επίθεση σε τρία μέτωπα (Σαραβάλι, Γηροκομείο, Κ. Αχαΐα)¹⁰⁹. Η επιχείρηση αποκρούστηκε επιτυχώς από τις ελληνικές δυνάμεις, τις οποίες προηγουμένως ο Πλαπούτας είχε διαιρέσει σε αντίστοιχα μέρη¹¹⁰. Σχετικά με τις πολεμικές μεθόδους που ακολουθούσαν οι Έλληνες κατά τη διάρκεια των μαχών, διαφωτιστικές είναι οι πληροφορίες του J. D. Elster, ο οποίος αναφέρει αιφνιδιασμούς, περικυκλώσεις και ξαφνικές επιθέσεις¹¹¹.

Αρχές Μαΐου ο Κολοκοτρώνης επέστρεψε και πάλι στην Πάτρα για να συνεχίσει τις πολεμικές του επιχειρήσεις, παρόλο που στο ελληνικό στρατόπεδο υπήρχε –σύμφωνα με τον Μ. Οικονόμου– έλλειψη τροφίμων και πολεμοφοδίων¹¹². Αντίθετη άποψη σχετικά με την επάρκεια τροφίμων στο στρατόπεδο διατυπώνει ο Elster. Αναφέρει μάλιστα ότι οι Έλληνες πωλούσαν «σε τεράστιες τιμές» τρόφιμα στους πολιορκημένους Οθωμανούς¹¹³. Ο Κολοκοτρώνης πάντως αντιμετώπισε οικονομικά προβλήματα, αφού η κυβέρνηση ηρνείτο τη χρηματική ενίσχυση των

---

¹⁰⁸ Απ. Βακαλόπουλος, *Ιστορία...*, ό.π., τόμ. Στ', σ. 195. Ν. Ροτζώκος, *Επανάσταση και εμφύλιος στο Εικοσιένα*, Αθήνα 1997, σ. 35.

¹⁰⁹ Ο Κ. Δεληγιάννης αμφισβητεί τη συγκεκριμένη στρατιωτική επιχείρηση. Κ. Δεληγιάννης, *Απομνημονεύματα...*, ό.π., τόμ. Β', σ. 24-25.

¹¹⁰ Μ. Οικονόμου, *Ιστορικά...*, ό.π., σ. 288-291, 292-293. *Νεολόγος Πατρών*, Πάτρα 29.11.1931. *Τετσήτη Απαντα, Κολοκοτρώνη...*, ό.π., σ. 124-125. «και ο μεν Ν. Μπούκουρας απήλθεν εις τα παράλια, να εμποδίση των Τούρκων την απόβασιν' μέρος αυτών τους περιέμενον εις το Γηροκομείον, και ο Πλαπούτας εις το κέντρον». Ν. Σπηλιάδης, *Απομνημονεύματα*, ό.π., τόμ. Α', σ. 320.

¹¹¹ «Η βροχή έκανε τότε τα τουφέκια των Ελλήνων, που δεν είχαν ξιφολόγχες, τελείως άχρηστα, ενώ τα τουρκικά γιαταγάνια μπορούσαν ανενόχλητα να θερίζουν ό,τι εύρισκαν μπροστά τους. Γι' αυτό όταν έπιανε βροχή για μερικές ημέρες τραβιόταν ο Κολοκοτρώνης με το στρατό του, έξυπνα, στις χαράδρες των βουνών που περιτριγύριζαν την Πάτρα. Έως εκεί δεν τολμούσαν οι Τούρκοι να προχωρήσουν. Μόλις όμως η βροχή υποχωρούσε ξεχύνονταν πάλι οι Έλληνες φωνάζοντας με φοβερές κραυγές: «κερατά» και με τέτοια ταχύτητα, που οι ανυποψίαστοι Τούρκοι που νόμιζαν ότι οι Έλληνες είχαν οριστικά φύγει, έπεφταν θύματα των Ελλήνων που έπαιρναν και αρκετά λάφυρα». J. D. Elster, *Το τάγμα...*, ό.π., σ. 66.

¹¹² Μ. Οικονόμου, *Ιστορικά...*, ό.π., σ. 292. Την ίδια άποψη διατυπώνει και ο Ν. Σπηλιάδης που κατηγορεί την κυβέρνηση ότι παραμελούσε το στρατόπεδο και δεν απέστειλε τροφές και «αυριτόβολα». Ν. Σπηλιάδης, *Απομνημονεύματα*, τόμ. Α', ό.π., σ. 318. Αντίθετα ο Απ. Βακαλόπουλος θεωρεί τη συγκεκριμένη άποψη εσφαλμένη. Απ. Βακαλόπουλος, *Ιστορία...*, ό.π., τόμ. Στ', σ. 199.

¹¹³ «Το ελληνικό πολιορκητικό Σώμα έξω από την Πάτρα δεν φαινόταν να έχει ελλείψεις. Υπήρχαν ζώα σε αφθονία, που τα άφηναν να βόσκουν γύρω-γύρω απ' το στρατόπεδό τους, καθώς και αρκετές ποσότητες δημητριακών βρισκόντουσαν σε ένα καινούργιο οικοδόμημα. Οι Έλληνες νοιάζονταν τόσο λίγο για το ότι μπορούσαν τα τρόφιμα να τους λείψουν, ώστε εύρισκαν να τα πουλάνε, σε μεγάλες τιμές, στους πολιορκημένους Τούρκους». J. D. Elster, *Το τάγμα...*, ό.π., σ. 67.

πολιορκητών. Όσες επίσης λύσεις του προτάθηκαν όχι μόνο δεν απέδωσαν, αλλά και επιδείνωσαν την ήδη δυσμενή κατάσταση¹¹⁴.

Στην Πάτρα κατέφτασε –την ίδια περίοδο– με στρατεύματα και ο Αλ. Μαυροκορδάτος «διωρισμένος πολιτικός και στρατιωτικός διευθυντής της Δυτικής Ελλάδος διά βουλεύματος της Βουλής και με έγκρισιν και διαταγήν του Εκτελεστικού»¹¹⁵. Στόχοι της εκστρατείας του Μαυροκορδάτου στην Ήπειρο ήταν η ανακούφιση των Σουλιωτών και η κατάληψη της Άρτας¹¹⁶. Ο Θ. Κολοκοτρώνης πραγματοποίησε τη δέσμευση για την αποστολή στρατευμάτων στη Δ. Ελλάδα (440 άνδρες) υπό την ηγεσία των Γ. Κολοκοτρώνη, Π. Γιατράκου και Κ. Δεληγιάννη¹¹⁷.

Επιπρόσθετα η φημολογία για την έλευση του Δράμαλη στην Πελοπόννησο ανάγκασε το Εκτελεστικό και το Βουλευτικό να αποστείλουν στρατεύματα στον Ισθμό για να εκστρατεύσουν στην Αν. Ελλάδα¹¹⁸. Με τη σχετική διαταγή (5.6.1822) δινόταν η δυνατότητα στους κοινοτικούς άρχοντες να συγκροτήσουν στρατιωτικά σώματα από τις επαρχίες τους, με μεγαλύτερο μισθό. Όποιος μάλιστα δεν υπάκουε τη διαταγή θα ετιμωρείτο¹¹⁹. Η συγκεκριμένη ενέργεια, να στρατολογήσουν δηλαδή οι κοινοτικοί άρχοντες δικές τους ομάδες ενόπλων και να τις θέσουν υπό τη διοίκησή τους, καταδεικνύει εμφανώς την προσπάθειά τους να εξισορροπήσουν την αυξανόμενη επιρροή των στρατιωτικών. Στην πραγματικότητα όμως η κίνηση αυτή αποδυνάμωσε το στρατόπεδο της Πάτρας, αφού σύντομα έμειναν σε αυτό ελάχιστοι πολιορκητές (600-650)¹²⁰. Υπό αυτές τις συνθήκες ο Κολοκοτρώνης –οργανισμένος

¹¹⁴ Β. Σφυρόερας, «Σταθεροποίηση...», ό.π., σ. 221.

¹¹⁵ Κ. Δεληγιάννης, *Απομνημονεύματα...*, ό.π., τόμ. Β', σ. 30.

¹¹⁶ «Από το χειμώνα του 1821 ο Μαυροκορδάτος είχε στρέψει την προσοχή του προς τη Δυτική Ελλάδα που κινδύνευε να κατακλυσθεί από τους Τουρκαλβανούς. Έπρεπε να ενισχυθούν οι Σουλιώτες για να σταθεροποιήσουν την αντίσταση στα βουνά τους. Η εκστρατεία στην Ήπειρο φαινόταν απαραίτητη [...] να αναλάβει την εκστρατεία ο Μαυροκορδάτος. Αυτή ήταν η και η ανομολόγητη επιθυμία του νεαρού Φαναριώτη, που θεωρούσε τη Δυτική Ελλάδα περιοχή πρόσφορη για την ανάπτυξη της προσωπικής του επιρροής». Κ. Σιμόπουλος, *Πώς είδαν οι ξένοι την Ελλάδα του '21*, τόμ. Β' (1822-1823), Αθήνα 1980, σ. 192. Επιπρόσθετα βλ. Ν. Κανελλόπουλος, Ν. Τόμπρος, «Η στρατιωτική δράση των Φιλελλήνων στη μάχη του Πέτα. Ξαναδιαβάζοντας τον Daniel-Johann Elster και τις άλλες πηγές», *Πρακτικά Ε' Διεθνούς Συνεδρίου με θέμα: «Ο διεθνής περίγυρος και ο Φιλελληνισμός κατά την Ελληνική Επανάσταση»*, (Αθήνα, 14-15 Οκτωβρίου 2016), 10 *Επιστημονικά Συνέδρια για τα 200 χρόνια της Ελληνικής Επανάστασης (1821-2021)*, Αθήνα 2017, σ. 59-80, όπου και η σχετική βιβλιογραφία.

¹¹⁷ *Τερτσέτη Απαντα, Κολοκοτρώνη...*, ό.π., σ. 126.

¹¹⁸ «Το σχέδιον δε ήτο να στρατολογήσωσι καθ' όλην την Πελοπόννησον αναλόγως 17.600, εξ ων να εκστρατεύσωσιν εις μεν την Δυτικήν Ελλάδα 6.100, εις δὲν την Ανατολικήν 6.350, και να μείνωσιν εν ταις πολιορκίαις των μεν Πατρών 3.300, της δε Κορώνης 600, και της Μεθώνης 1.000, εις φρούρησιν δε του Νεοκάστρου 150». Σπ. Τρικούπης, *Ιστορία...*, ό.π., τόμ. Β', σ. 238.

¹¹⁹ «Όποιος παρακούσει και δεν κινήσει με τους άρχοντας να είναι το ένα τρίτο της περιουσίας του εθνικού». *Τερτσέτη Απαντα, Κολοκοτρώνη...*, ό.π., σ. 126. Επίσης βλ. Αμ. Φραντζής, *Επιτομή...*, ό.π., τόμ. Β', σ. 192-193. Απ. Βακαλόπουλος, *Ιστορία...*, ό.π., τόμ. Στ', σ. 203.

¹²⁰ Μ. Οικονόμου, *Ιστορικά...*, ό.π., σ. 298-299.

πλέον¹²¹– διέλυσε το στρατόπεδο (25.6.1822) και κατευθύνθηκε στην Καρύταινα, ενώ παράλληλα απέστειλε επιστολές σε φίλους και γνωστούς με τις οποίες εξηγούσε τους λόγους διακοπής της πολιορκίας¹²². Παρ' όλες τις εντολές του Μινίστρου του Πολέμου και της Γερουσίας, αρνήθηκε να επιστρέψει στην Πάτρα για να συνεχίσει τις εκεί επιχειρήσεις. Το Εκτελεστικό προσπάθησε μάλιστα –μέσω των Κωλέττη και Παπαφλέσσα– να επιφέρει ρήξη στις σχέσεις του Κολοκοτρώνη με τη Γερουσία¹²³. Σύμφωνα με τον Κ. Δεληγιάννη, η πολιορκία σταμάτησε επειδή η Εφορία της Καρύταινας δεν πρότεινε στην Πελοποννησιακή Γερουσία τον Πλαπούτα για χιλιάρχο, όπως της είχε προταθεί, αλλά τον Δ. Δεληγιάννη¹²⁴. Το οριστικό εντούτοις τέλος στην υπό εξέταση πολεμική επιχείρηση επέφερε η ήττα του Αλ. Μαυροκορδάτου στου Πέτα (4.7.1822).

Ιούλιος 1822 - Οκτώβριος 1828 (Υποπερίοδος Γ')

Το υπόλοιπο χρονικό διάστημα του 1822 δεν σημειώθηκε καμία προσπάθεια επαναπολιορκίας του φρουρίου από τις ελληνικές δυνάμεις. Μοναδική ενέργεια εκ μέρους των Ελλήνων –προφανώς λόγω της παρουσίας στρατευμάτων του Δράμαλη στην Πελοπόννησο– ήταν η διαταγή της Πελοποννησιακής Γερουσίας προς τον Α. Ζαΐμη να συγκεντρώσει στρατιώτες «εκ Καλαβρύτων και Π. Πατρών [...] και να τους τοποθετήσει περί την πόλιν των Πατρών, διά να εμποδίζωσι την έξοδον των εκείσε Οθωμανών»¹²⁵. Η απουσία όμως του Ζαΐμη από την όλη επιχείρηση ατόνησε το σχέδιο με συνέπεια ο οθωμανικός στόλος να εφοδιάζει ανενόχλητος το φρούριο, ενώ τα εχθρικά στρατεύματα πραγματοποιούσαν ελεύθερα επιθέσεις προς τη Γαστούνη και τα Καλάβρυτα. Επειδή η επικρατούσα κατάσταση έπρεπε να λάβει τέλος, συγκροτήθηκε στρατόπεδο –κοντά στη μονή Ομπλού (θέση Πετρωτό)– υπό την ηγεσία του Π. Γιατράκου (4.5.1823) με σκοπό την εκ νέου πολιορκία της αχαϊκής πρωτεύουσας¹²⁶. Αν και το Βουλευτικό όρισε να προσέλθουν στο στρατόπεδο

¹²¹ Απ. Βακαλόπουλος, *Ιστορία...*, ό.π., τόμ. Στ', σ. 202, 205.

¹²² Ν. Σπηλιάδης, *Απομνημονεύματα*, τόμ. Α', ό.π., σ. 381. Απ. Βακαλόπουλος, *Ιστορία...*, ό.π., τόμ. Στ', σ. 205.

¹²³ Ν. Σπηλιάδης, *Απομνημονεύματα*, τόμ. Α', ό.π., σ. 388-389. Τ. Γριτσόπουλος, «Ιστοριογραφία...», ό.π., σ. 200. Δ. Αινιάν, *Απομνημονεύματα. Για την Επανάσταση του 1821*, Βεργίνα, Αθήνα 1996, σ. 75.

¹²⁴ Κ. Δεληγιάννης, *Απομνημονεύματα...*, ό.π., τόμ. Β', σ. 28-29. Αντίθετα ο Κ. Διαμαντόπουλος αποδίδει τη διάλυση της πολιορκίας στο ότι «οι τότε πολιτικοί μας ευρέθησαν εις διάστασιν μετά των στρατιωτικών». Κ. Διαμαντόπουλος, *Απομνημονεύματα...*, ό.π., σ. 10.

¹²⁵ Γ. Αινιάν, *Τα κατά την κηδεϊάν...*, ό.π., σ. 4.

¹²⁶ Σπ. Τρικούπης, *Ιστορία...*, ό.π., τόμ. Γ', σ. 70-71. *Τετσήτη Απαντα, Κολοκοτρώνη...*, ό.π., σ. 145. «Ο διορισμός ικανοποίησε τον Ζαΐμη, αλλά όχι και τον Γέρο του Μοριά, που αντέδρασε με τον τρόπο του». Απ. Βακαλόπουλος, *Ιστορία...*, ό.π., τόμ. Στ', σ. 413.

στρατιωτικές δυνάμεις από διάφορες επαρχίες του Μοριά –υπό την ηγεσία των Π. Μαυρομιχάλη και Α. Ζαΐμη¹²⁷–, αυτό τελικά επανδρώθηκε από δυνάμεις που προσέκειντο στους Α. Λόντο, Π. Αναγνωστόπουλο, Α. Ζαΐμη, Π. Γιατράκο, Αν. Παπαγεωργίου (Αναγνωσταρά). Για τη συγκεκριμένη στρατολόγηση μάλιστα «ουδεμία προθυμία εδείχθη και ουδεμία ιδιαίτερα προσπάθεια κατεβλήθη»¹²⁸. Αντίθετα οι επαρχίες που είχαν ταχθεί με τον Θ. Κολοκοτρώνη, τους Δεληγιανναίους και τον Γ. Σισίνη αρνήθηκαν να αποστείλουν στρατεύματα, γεγονός που έδωσε λαβές για νέες προστριβές¹²⁹. Υπό αυτές τις συνθήκες το στρατόπεδο «αδόξως συγκροτηθέν, αδόξως ενεργήσαν, αδόξως διελύθη»¹³⁰. Την κατάκτηση του αχαϊκού φρουρίου, εξαιτίας της στρατηγικής του σημασίας, είχε στα επιχειρησιακά του σχέδια και ο λόρδος Βύρωνας. Το σχέδιό του όμως δεν πραγματοποιήθηκε εξαιτίας «εσωτερικής διαιρέσεως»¹³¹.

Η μη δραστηριοποίηση των Ζαΐμη και Αναγνωσταρά στην κατάληψη της Πάτρας οδήγησαν το Εκτελεστικό στο να αναθέσει και πάλι στον Γέρο του Μοριά – με 1.000 άνδρες– την πολιορκία της πόλης. Στη συγκεκριμένη απόφαση αντέδρασε το Βουλευτικό¹³². Τελικά την ηγεσία της επιχείρησης ανέλαβε ο Κολοκοτρώνης, ο οποίος αποφάσισε να κατευθυνθεί στην Πάτρα αρχές Νοεμβρίου (1823). Είχε μάλιστα διατάξει –λίγο νωρίτερα– τον στρατηγό Δ. Πλαπούτα να κινηθεί με στρατεύματα από την Αρκαδία και την Ηλεία προς την πόλη. Η εκστρατεία όμως ματαιώθηκε, αφού οι Α. Ζαΐμης, Α. Λόντος και Γ. Σισίνης απέστειλαν στο Βουλευτικό έγγραφο («Σχέδιον της πολιορκίας Πατρών»), με το οποίο δήλωναν ότι οι επαρχίες Γαστούνης, Πύργου, Πάτρας, Καλαβρύτων και Βοστίτσας είχαν ενώσει τις δυνάμεις τους για να πολιορκήσουν εκ νέου την πόλη (27.11.1823)¹³³. Εν τέλει

¹²⁷ Δ. Κόκκινος, *Επανάστασις...*, ό.π., τόμ. Δ', σ. 16.

¹²⁸ *Νεολόγος Πατρών*, Πάτρα 2.12.1931.

¹²⁹ Απ. Βακαλόπουλος, *Ιστορία...*, ό.π., τόμ. Στ', σ. 413.

¹³⁰ *Νεολόγος Πατρών*, Πάτρα 2.12.1931.

¹³¹ Δ. Κόκκινος, *Επανάστασις...*, ό.π., τόμ. Δ', σ. 65-66.

¹³² Απ. Βακαλόπουλος, *Ιστορία...*, ό.π., τόμ. Στ', σ. 424.

¹³³ «Επειδή η επαρχία Γαστούνης, Καλαβρύτων Βοστίτζης και Πάτρας έπαθον πολλά από τας εισβολάς και επιδρομάς των εχθρών και από τας ατάκτους κινήσεις των ελληνικών στρατευμάτων, απεφασίσαμεν, όπου αι επαρχίαι αυταί συμφώνως να την πολιορκήσουν στενά και από ξηράς και από θαλάσσης. Να παρατάξη ο Ζαΐμης εις αυτήν την εκστρατείαν 600 επιλέκτους στρατιώτας Καλαβρυτινούς, ο Σισίνης 600 καλούς στρατιώτας Γαστουναίους και ο Λόντος χιλίους διακοσίους. Να συνθέσωμεν εις ένα σώμα από τους στρατιώτας της Πάτρας τριακοσίους, όταν λάβωμεν χρείαν να πέρνωμεν και 200 στρατιώτας από τον Πύργον [...] επί συμφωνία όπου να μη δεχθώμεν στρατιώτας άλλων επαρχιών, χρεωστούμεν να υποταττώμεθα εις τας ευτάκτους και νομίμους διαταγάς της διοικήσεως. Ταύτα. Εκ Λεγεμών τη 26: Νοεμβρίου: 1823». *Ιστορικόν Αρχείον του στρατηγού Ανδρέου Λόντου (1789-1847)*, τόμ. Ι (1789-1823), Π. Δ. Σακελλαρίου, Αθήνα 1914, σ. 271. Δ. Κόκκινος, *Επανάστασις...*, ό.π., τόμ. Δ', σ. 309.

ούτε και το σχέδιο αυτό υλοποιήθηκε, καθώς οι προαναφερθέντες ενεπλάκησαν στις εμφύλιες έριδες που ακολούθησαν. Για μία ακόμη φορά ο φόβος των Αχαιών αρχόντων μήπως και αυξηθεί υπερβολικά το γόητρο του Κολοκοτρώνη, αλλά και του Εκτελεστικού, απέτρεψε την όποια πολεμική δράση¹³⁴.

Κίνητρο στην ελληνική κυβέρνηση για «να σχηματίσει [...] στενήν πολιορκίαν (των Πατρών) και από ξηράς και από θαλάσσης» έδωσε η επικείμενη απόβαση του Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο¹³⁵. Στο πλαίσιο της αντιμετώπισής του δημιουργήθηκε και στην Αχαΐα στρατόπεδο υπό την αρχηγία του Α. Λόντου (14.7.1824), δυναμικότητας 3.000-3.500 ανδρών. Το στρατόπεδο θα επαγρυπνούσε για «την των ενδεχομένων αποβάσεων αντίκρουσιν» και «την Πατρών πολιορκίαν»¹³⁶. Στην παρούσα φάση η συγκεκριμένη πολεμική επιχείρηση είχε μεγάλη σημασία για την έκβαση του απελευθερωτικού Αγώνα¹³⁷. Η κυβέρνηση διόρισε επίσης αρχηγούς των διαφόρων τμημάτων μέλη της οικογένειας Κολοκοτρώνη ή φίλα προσκείμενους σε αυτή, σε μια προσπάθεια να προσελκύσει την εύνοια του Γέρου του Μοριά¹³⁸. Το στρατόπεδο συγκροτήθηκε στις αρχές Αυγούστου στη Δεμέστιχα, ενώ ο Λόντος κατέφθασε στην περιοχή στα μέσα Σεπτεμβρίου (13.9.1824). Η ύπαρξη πάντως του στρατοπέδου δεν αποθάρρυνε τις

---

¹³⁴ Απ. Βακαλόπουλος, *Ιστορία...*, ό.π., τόμ. Στ', σ. 428-429. Ν. Ροτζώκος, *Επανάσταση...*, ό.π., σ. 28-29.

¹³⁵ Σύμφωνα με σχετική εγκύκλιο: «Κανένα άλλο μέρος της Πελοποννήσου δεν δύναται τοσούτον να ωφελήσει ή να βλάψη τα υλικά των Ελλήνων πράγματα, όσον το φρούριον των Παλαιών Πατρών. Η πόλις αυτή διά την θέσιν της ως προς την Πελοπόννησον και Δυτικήν Ελλάδα είναι το μόνον ουσιώδες πολεμικόν σημείον και μόνον μέσον ευκόλου κοινωνίας εμπορικής των λοιπών μερών της Ευρώπης μετά της Ελλάδος. Αλλ' όσον αναγκαία ουσιωδώς φαίνεται η άλωσις της εις την επιτυχίαν του ιερού μας αγώνος, άλλο τόσον παρημελήθη. Ήδη τρία έτη πολιορκείται και πάντοτε μένει απολιόρκητος. Καθ' έκαστον έτος ελπίζεται η άλωσις της και πάντοτε μένει απολιόρκητος. Καθ' έκαστον έτος ελπίζεται η άλωσις της και πάντοτε μένει ανάλωτος και απόρθητος. Όλα αυτά είναι παραίτια της ατάκτου πολιορκίας, ήτις καθ' έκαστον έτος σχηματίζεται και καταδαπανώνται αναριθμητα χρήματα ματαίως και ανωφέλως, χωρίς να φαντασθώμεν ότι παραθαλάσσιον φρούριον διά να αλωθή χωρίς ναυτικήν δύναμιν είναι αδύνατον εις ημάς. Επειδή [...] (ετοιμάζεται πολιορκία Ναυπάκτου και αποστέλλεται στόλος) [...] διά τούτο η Διοίκησις, αποβλέπουσα εις τα επακόλουθα καλά, τα οποία μέλλει η Πατρις από την άλωσιν του φρουρίου να απολαύσει, απεφάσισεν, επειδή κατά το παρόν είναι απολιόρκητος, να σχηματίσει ταυτοχρόνως σχεδόν στενήν πολιορκίαν και από ξηράς και από θαλάσσης, ελπίζομεν εις την θείαν πρόνοιαν και τον ισχυρόν βραχίονά του Παντοδυνάμου, εις ολίγον χρόνον διάστημα να αλωθώσιν αι πολυθρύλητοι Πάτραι. Η άλωσις αυτή θέλει υψώσει εις το λοιπόν της Ευρώπης το σύνθημα της ανεξαρτησίας μας και θέλει προξενήσει την σωτηρίαν και την ασφάλειαν της Πατρίδος. (Κρανίδι 25.1.1824)». *Νεολόγος Πατρών*, Πάτρα 3.12.1931.

¹³⁶ *Ιστορικόν Αρχείον του στρατηγού Ανδρέου Λόντου (1789-1847)*, τόμ. II (1824), Π. Δ. Σακελλαρίου, Αθήνα 1914, σ. 342. Δ. Κόκκινος, *Επανάστασις...*, ό.π., τόμ. Δ', σ. 477.

¹³⁷ Ν. Σπηλιάδης, *Απομνημονεύματα*, τόμ. Β', ό.π., σ. 107. Ελ. Κούρκου, «Τα πολεμικά γεγονότα από τον Ιούλιο ως τον Δεκέμβριο», *Ι.Ε.Ε.* τόμ. ΙΒ', Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1977, σ. 361.

¹³⁸ Στους διορισμένους αρχηγούς του στρατοπέδου των Π. Πατρών, δυναμικότητας 5.250 ανδρών, συμπεριλαμβάνονταν οι Α. Λόντος, Π., Γ. και Απ. Κολοκοτρώνης, Κ. και Δ. Δεληγιάννης, Ι. Νοταράς, Δ. Κολιόπουλος, Χρ. Σισίνης, Σ. Θεοχαρόπουλος, Ν. Σουλιώτης, Κ. και Ν. Μπότσαρης, καθώς και διάφοροι άλλοι Καλαβρυτινοί και Πατρινοί οπλαρχηγοί. *Ιστορικόν Αρχείον...* ό.π., τόμ. Ι, σ. 194-195.

επιθέσεις και τις λεηλασίες των Οθωμανών, οι οποίοι επωφελούμενοι της χαλαρότητας των Ελλήνων πραγματοποιούσαν συχνά επιδρομές έως και τη Γαστούνη. Σύμφωνα με τους επίσημους πίνακες, το στρατόπεδο απετελείτο από 3.800 άνδρες. Ουσιαστικά όμως ο αριθμός τους δεν υπερέβη τους 2.500. Στα τέλη Σεπτεμβρίου (1824) πολλοί στρατιώτες είχαν πλέον λιποτακτήσει, ενώ άλλοι αποστέλλονταν προς σύλληψή τους. Στο στρατόπεδο υπήρχαν σημαντικότερες ελλείψεις σε πολεμικό υλικό και τρόφιμα¹³⁹. Το Εκτελεστικό επίσης, θέλοντας να καταστήσει τον Α. Λόντο και τους κοινοτικούς άρχοντες της Αχαΐας πολιτικά ακίνδυνους και να δείξει την ευμενή του διάθεση προς τον Κολοκοτρώνη, διόρισε τον Δ. Πλαπούτα συναρχηγό της πολιορκίας (17.10.1824)¹⁴⁰.

Στα μέσα Οκτωβρίου (1824) το Εκτελεστικό απέστειλε οκτώ πολεμικά πλοία –υπό τη διοίκηση του Σπετσιώτη Ι. Κούτζη– για να αποκλείσουν διά θαλάσσης τα φρούρια της Πάτρας και της Ναυπάκτου¹⁴¹. Λίγο αργότερα (26.10.1824) οι Π. Κολοκοτρώνης, Ι. Νοταράς, Β. Πετμεζάς, Δ. Δεληγιάννης, Κ. Πετμεζάς και Α. Σκαλτζάς, με αναφορά τους προς τον αρχηγό της πολιορκίας Α. Λόντο, ανακοίνωσαν την πρόθεσή τους να αποχωρήσουν από το στρατόπεδο ύστερα από την παρέλευση της ενδεκαήμερης προθεσμίας που του είχαν δώσει για την πληρωμή των σιτηρεσιών τους¹⁴². Υπό αυτές τις συνθήκες ο Λόντος διέλυσε αυθημερόν την πολιορκία¹⁴³. Εξέφρασε μάλιστα τη λύπη του, «διότι ζημία, υπολογιζόμενη υπ' αυτού εις 700.000 γρόσια, προυξενήθη εις τον Ελληνικόν Θησαυρόν ασκόπως»¹⁴⁴.

Έπειτα από την προαναφερθείσα εξέλιξη, το Εκτελεστικό αποφάσισε να επαναπολιορκηθεί το φρούριο από Σουλιώτες υπό την ηγεσία των Δ. Μελετόπουλου και Δ. Πλαπούτα (Δεκέμβριος 1824). Προκειμένου να αποκλείσει το φρούριο από τη θάλασσα απέστειλε –περί τα τέλη Δεκεμβρίου– τον Σπετσιώτη Ν. Μυλωνά με τέσσερα πλοία¹⁴⁵. Επιπρόσθετα ο πρόεδρος του Εκτελεστικού Γ. Κουντουριώτης άρχισε να οργανώνει –κατόπιν σχετικής απόφασης της κυβέρνησης (12.1.1825)– μεγάλη εκστρατεία για την πολιορκία του αχαϊκού φρουρίου, καθ' ότι η κυρίευσή του

¹³⁹ «Από την άλλη μεριά [το Εκτελεστικό] άφησε ανεφοδιαστο τον στρατό που, υπό την αρχηγία του Ανδρέα Λόντου, πολιορκούσε το φρούριο της Πάτρας». Μ. Σακελλαρίου, *Η απόβαση...*, ό.π., σ. 54.

¹⁴⁰ «Η αθλιότης και η ακαταστασία του στρατοπέδου ήτο τιαυτή, ώστε ο αριθμός των πολιορκητών κατήλθεν ενωρίς εις 2.000». *Νεολόγος Πατρών*, Πάτρα 3.12.1931. Επιπρόσθετα βλ. *Ιστορικόν Αρχείον...* ό.π., τόμ. ΙΙ, σ. 316-317, 335. Απ. Βακαλόπουλος, *Ιστορία...*, ό.π., τόμ. Στ', σ. 762.

¹⁴¹ Ν. Σπηλιάδης, *Απομνημονεύματα*, τόμ. Β', ό.π., σ. 130.

¹⁴² *Ιστορικόν Αρχείον...* ό.π., τόμ. ΙΙ, σ. 336-337.

¹⁴³ Όσον αφορά τα γεγονότα της περιόδου βλ. Δ. Κόκκινος, *Επανάστασις...*, ό.π., τόμ. Δ', σ. 492-497.

¹⁴⁴ *Νεολόγος Πατρών*, Πάτρα 3.12.1931.

¹⁴⁵ Μ. Σακελλαρίου, *Η απόβαση...*, ό.π., σ. 63.

εθεωρείτο «ως εν των ουσιωδεστέρων επιχειρημάτων, προς στερέωσιν της Ελληνικής ανεξαρτησίας»¹⁴⁶. Προκειμένου να επιτευχθεί το συγκεκριμένο εγχείρημα δέσμευσε τεράστιο χρηματικό ποσό από το εξωτερικό δάνειο (1.600.000 γρόσια). Με την εκπλήρωση του συγκεκριμένου «προσωπικού σχεδίου», ο Κουντουριώτης πίστευε ότι θα αποκτούσε αίγλη που θα τον καθιστούσε αδιαφιλονίκητο πρόεδρο του Εκτελεστικού και θα δικαίωνε τον τίτλο του αρχιστρατήγου (21.2.1825)¹⁴⁷. Στο πλαίσιο της οργάνωσης της πολιορκίας εντάσσεται και η αποστολή του πλοίου «Άρης» στην Πάτρα με στρατιωτικό υλικό (16.3.1825)¹⁴⁸. Σύμφωνα με τον Απ. Βακαλόπουλο, ο Κουντουριώτης προετοίμασε την εκστρατεία «κινούμενος από λόγους αντιζηλίας και έχθρας προς τους δυνατούς προκρίτους της Αχαΐας Ανδρέα Ζαΐμη και Ανδρέα Λόντο»¹⁴⁹. Μια ολιγόμηνη πάντως παράταση της πολιορκίας –επί αρχηγίας Α. Λόντου– ενδεχομένως θα επέφερε αίσιο αποτέλεσμα, αφού οι περίπου 1.300 Οθωμανοί ήσαν «εις αθλίαν κατάστασιν»¹⁵⁰. Ο εμφύλιος όμως πόλεμος που μαινόταν δεν επέτρεψε να πραγματοποιηθούν οι προετοιμασίες του Κουντουριώτη. Η είδηση επίσης της απόβασης του Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο οδήγησαν την κυβέρνηση να εγκαταλείψει την οποιαδήποτε σκέψη για επαναπολιορκία¹⁵¹. Την πρόθεσή του πάντως να πολιορκήσει την Πάτρα είχε εκφράσει –στα τέλη του β' εμφυλίου– και ο Ι. Κωλέττης. Ουσιαστικός όμως σκοπός του ήταν –σύμφωνα με τον Μ. Σακελλαρίου– να κρατήσει «υποταγμένη την Πελοπόννησο»¹⁵². Οι καταστροφές που επέφεραν τα οθωμανοαιγυπτιακά στρατεύματα και κυρίως η δεύτερη πολιορκία του Μεσολογγίου δεν επέτρεψαν την οποιαδήποτε επιχειρησιακή δράση υπέρ της άλωσης των Πατρών¹⁵³. Ύστερα μάλιστα από τη ματαίωση του κουντουριώτικου

¹⁴⁶ *Ελληνικά Χρονικά*, αρ. 11, Μεσολόγγι 6.2.1825, Αθήνα 1840, σ. 15, αρ. 21, Μεσολόγγι 14.3.1825, σ. 30. Ν. Σπηλιάδης, *Απομνημονεύματα*, τόμ. Β', ό.π., σ. 228-231. Πρόσθετα βλ. Δ. Κόκκινος, *Επανάστασις...*, ό.π., τόμ. Δ', σ. 560-561.

¹⁴⁷ Μ. Σακελλαρίου, *Η απόβαση...*, ό.π., σ. 80, 94, 115, 132-133, 139-140.

¹⁴⁸ *Ιστορικά ημερολόγια των Ελληνικών ναυμαχιών του 1821 εκ των ημερολογίων του ναυμάχου Αν. Τσαμαδού*, Ν.Δ. Πάτρας, Αθήνα 1886, σ. 119. Τελικά δύο από τα κανόνια του «Άρη» μεταφέρθηκαν στη Σφακτηρία για να ενισχύσουν πολεμικά τους Έλληνες μαχητές (23.3.1825). Στο ίδιο, σ. 126-127.

¹⁴⁹ Απ. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τόμ. Ζ', Θεσσαλονίκη 1986, σ. 12.

¹⁵⁰ «Οι εν Καστέλλω της Πελοποννήσου, και εν Π. Πάτραις εχθροί συμποσούνται ως 1.300, με ιππικών έως επτακοσίους· το εσωτερικόν τους είναι εις αθλίαν κατάστασιν· ζωοτροφίας, με μεγάλην οικονομίαν, μόλις έχουν διά δύο μήνας· ο Ιουσοφ Πασσάς, προ ενός μηνός, διά την κατ' αυτού επανάστασιν των Τούρκων, ζητούντων τον μισθόν των, ευρέθη βιασμένος να δώσει ενέχυρον εις αυτούς τον υιόν του...». *Ελληνικά Χρονικά*, αρ. 48, Μεσολόγγι 17.6.1825, Αθήνα 1840, σ. 69.

¹⁵¹ *Νεολόγος Πατρών*, Πάτρα 4.12.1931.

¹⁵² Μ. Σακελλαρίου, *Η απόβαση...*, ό.π., σ. 59.

¹⁵³ Υπάρχουν πληροφορίες ότι «εν σώμα από τρεις χιλιάδας συνιστάμενον και παρά του στρατηγού Κολιοπούλου έφθασεν ήδη περί τον Ομπλόν, όχι μακράν των Πατρών, διορισμένον εις πολιορκησιν αυτού του φρουρίου». *Ελληνικά Χρονικά*, αρ. 27, Μεσολόγγι 4.4.1825, Αθήνα 1840, σ. 38.

σχεδίου (Μάιος 1825)¹⁵⁴, οι όποιες ενέργειες πολιορκίας σημειώθηκαν έκτοτε ήταν υποτονικές. Η εν λόγω άποψη τεκμηριώνεται και από την έλλειψη ιδιαίτερης ειδησεογραφίας –κατά τους επόμενους μήνες– για την Πάτρα στα φύλλα των *Ελληνικών Χρονικών*. Τελικά η πόλη θα παραμείνει υπό οθωμανική κατοχή έως τον Οκτώβριο του 1828, οπότε και τα εχθρικά στρατεύματα παραδόθηκαν στο γαλλικό εκστρατευτικό σώμα¹⁵⁵.

Πολιτικές αντιπαραθέσεις

Με την έναρξη της Επανάστασης οι Έλληνες προσπάθησαν να κυριεύσουν τα φρούρια εκείνα που εξασφάλιζαν στον εχθρό τον ανεφοδιασμό από τη θάλασσα. Στα εν λόγω οχυρωματικά έργα συγκαταλεγόταν και αυτό της αχαϊκής πρωτεύουσας. Παρ' όλο όμως που «Πρώται αι Πάτραι ήρχισαν κατά την Μεσημβρινήν Ελλάδα τον πόλεμον [...], τελευταίαι ηλευθερώθησαν»¹⁵⁶. Ο Αχαιός ιστοριοδίφης Κ. Τριανταφύλλου διαχωρίζει τη μακρόχρονη πολιορκία της αχαϊκής πρωτεύουσας σε δύο χρονικές υποπεριόδους. Η πρώτη αφορά το χρονικό διάστημα 21.3.1821–25.6.1822 και η δεύτερη τη μετέπειτα περίοδο (Ιούλιος 1822–18.10.1828). Ο Τριανταφύλλου προέβη στην περιοδολόγηση αυτή βασιζόμενος στη μορφή «των προς πολιορκίαν στρατοπέδων» και των πολεμικών αναμετρήσεων που σημειώθηκαν. Όσον αφορά την πρώτη παράμετρο, οι στρατιωτικές δαπάνες καλύπτονταν τα πρώτα έτη της Επανάστασης –κατ' αυτόν– από τους ίδιους τους αγωνιστές και όχι από εθνικούς πόρους. Συνεπώς στην πρώτη υποπερίοδο ο κάθε στρατιώτης «έφερε μεθ' εαυτού το όπλον του, την τροφή του, τον ιματισμό του. Μισθοί δεν κατεβάλλοντο, ιδιαίτερα τις πρόνοια διά τους αγωνιστάς δεν υπήρχε. Πατριωτικά παραινήσεις των αρχηγών ήρκουν διά να προσφέρη έκαστος ζωήν, άρτον, όπλον...»¹⁵⁷. Στη δεύτερη υποπερίοδο η κατάσταση διαφοροποιήθηκε, αφού χρειαζόνταν πλέον μεγάλα χρηματικά ποσά για τη συγκρότηση στρατοπέδων, που θα προσέφεραν στους μαχητές «εις είδος επίδομα (ταΐνι) ή σιτηρέσιον (μισθός προς τροφήν)», πολεμικό υλικό,

¹⁵⁴ Μ. Σακελλαρίου, *Η απόβαση...*, ό.π., σ. 101-102.

¹⁵⁵ *Γενική Εφημερίς της Ελλάδος*, Αίγινα 24.11.1828. Αμ. Φραντζής, *Επιτομή...*, ό.π., τόμ. Β', σ. 184. Δ. Ευμορφόπουλος, *Απομνημονεύματα*, Εμμ. Πρωτοψάλτης (επιμέλεια), Γ. Τσουκαλά «Βιβλιοθήκη», Αθήνα 1957, σ. 56-57, 72-73. Β. Λάζαρης, *Καποδιστριακή Πάτρα*, Περί Τεχνών, Πάτρα 2002, σ. 28-34. Π. Τρακαδάς, «*Εν Αχαΐα*», Περί Τεχνών, Πάτρα 2002, σ. 285-286. Ν. Τζανάκος, *Πάτρα: Πόλη φυλακισμένη; Το θαλάσσιο μέτωπο και ο ρόλος του Δήμου στην ανάπτυξη του λιμανιού*, Το Δόντι, Πάτρα 2008, σ. 22-28.

¹⁵⁶ *Νεολόγος Πατρών*, Πάτρα 15.11.1931.

¹⁵⁷ *Νεολόγος Πατρών*, Πάτρα 30.11.1931.

υγειονομική φροντίδα¹⁵⁸. Σύμφωνα με τη δεύτερη παράμετρο δεν πραγματοποιήθηκε –μετά από τα μέσα του 1822– καμία αξιολογη πολεμική επιχείρηση στην περιοχή, παρά μόνο συγκρότηση στρατοπέδων για την πολιορκία «δίχως πολεμική σημασία, αλλά μόνον πολιτική». Οι όποιες πολεμικές ενέργειες σημειώθηκαν έκτοτε υπήρξαν τυχαίες ή στερούνταν επιθετικού χαρακτήρα. Ο συγκεκριμένος όμως ιστοριοδίφης δεν έλαβε υπόψη του –στην περιοδολόγησή του– τις πολιτικές αντιπαραθέσεις που σημειώθηκαν κατά τη διάρκεια της πολιορκίας μεταξύ των Ελλήνων, οι οποίες και συνέβαλαν σημαντικά στο να μην αλωθεί η πόλη και το φρούριό της. Βάσει επομένως και αυτής της παραμέτρου, η πολιορκία διαχωρίζεται σε τρεις υποπεριόδους.

Στην πρώτη υποπερίοδο (Μάρτιος–Σεπτέμβριος 1821) η οργάνωση του ελληνικού στρατοπέδου υπήρξε υποτυπώδης, ενώ η στελέχωσή του είχε αμιγώς τοπικό χαρακτήρα. Ηγετικό επίσης ρόλο στις πολεμικές αναμετρήσεις είχαν τοπικοί παράγοντες (Π. Πατρών Γερμανός, Α. Λόντος). Επρόκειτο ανεπιφύλακτα για ισχυρές πολιτικά προσωπικότητες της Πελοποννήσου, χωρίς όμως την αναγκαία στρατιωτική εμπειρία. Επιπρόσθετα στο αχαϊκό στρατόπεδο σύντομα επικράτησαν έριδες και εντάσεις μεταξύ συγκεκριμένων τοπικών παραγόντων (Π. Πατρών Γερμανός – Ι. Παπαδιαμαντόπουλος)¹⁵⁹, οι οποίες οδήγησαν ακόμη και στη φυσική εξόντωση των αντιπάλων (Π. Καρατζάς)¹⁶⁰. Στην εν λόγω υποπερίοδο οι πολιτικοί ανταγωνισμοί και οι συγκρούσεις που πραγματοποιήθηκαν από τους πρωταγωνιστές των πολεμικών επιχειρήσεων αφορούσαν τον έλεγχο της εξουσίας στην περιοχή. Ας αναφερθεί πάντως ότι οι πηγές επισημαίνουν για όλες τις υποπεριόδους της πολιορκίας το ζήτημα της πολιτικής αντιπαλότητας μεταξύ κοινοτικών αρχόντων και στρατιωτικών¹⁶¹. Όσον αφορά τέλος τα ελληνικά στρατεύματα, αυτά, εκτός του ότι στερούνταν τροφίμων και πολεμοφοδίων, αποτελούνταν αποκλειστικά σχεδόν από απειροπόλεμους χωρικούς· παράμετροι δηλαδή που λειτούργησαν εις βάρος της όλης επιχείρησης.

---

¹⁵⁸ *Νεολόγος Πατρών*, Πάτρα 30.11.1931.

¹⁵⁹ Ι. Φιλήμων, *Δοκίμιον...*, ό.π., τόμ. ΙΙΙ, σ. 164. «Η δε των Πατρών πολιορκία ήτον εις αθλίαν κατάστασιν, επειδή διεφέροντο και οι Πρόκριτοι των Καλαβρύτων με τους Πετιμεζαίους, και οι Πατράιοι με τους Κουμανιώτας». Π. Πατρών Γερμανός, *Υπομνήματα...*, ό.π., σ. 69.

¹⁶⁰ «Μάλιστα ηύξησαν αι εκεί ταραχαί, αφ' ου οι Κουμανιώται εδολοφόνησαν εις τον Ομπλόν τον γενναίον Κ. Παναγιώτην Καραντζάν...». Π. Πατρών Γερμανός, *Υπομνήματα...*, ό.π., σ. 69.

¹⁶¹ Π. Πατρών Γερμανός, *Υπομνήματα...*, ό.π., σ. 69, 78. Μ. Οικονόμου, *Ιστορικά...*, ό.π., σ. 209. Κ. Διαμαντόπουλος, *Απομνημονεύματα...*, ό.π., σ. 10. Κ. Δεληγιάννης, *Απομνημονεύματα...*, ό.π., τόμ. Β', σ. 30. Δ. Κόκκινος, *Επανάστασις*, τόμ. Β', ό.π., σ. 234. Β. Σφυρόερας, «Τοπική επικράτηση...», ό.π., σ. 179. Απ. Βακαλόπουλος, *Ιστορία...*, ό.π., τόμ. Στ', σ. 193.

Στη δεύτερη υποπερίοδο (Οκτώβριος 1821–Ιούνιος 1822) κυριάρχησε στρατιωτικά, αλλά και στις πολιτικές αντιπαραθέσεις, ο Θ. Κολοκοτρώνης. Ύστερα από την κατάληψη της Τριπολιτσάς ο Γέρος του Μοριά αύξησε το κύρος και τη φήμη του, με συνέπεια να καταστεί αδιαφιλονίκητος στρατιωτικός ηγέτης της Επανάστασης στην Πελοπόννησο. Η στρατιωτική αρετή που απέκτησε στα πεδία των μαχών εύκολα μπορούσε να μετατραπεί σε πολιτικό κεφάλαιο. Αυτό όμως τον καθιστούσε επικίνδυνο για τους κοινοτικούς άρχοντες της Αχαΐας, αλλά και του Μοριά γενικότερα¹⁶². Ήταν λογικό συνεπώς να αντιδράσουν έντονα στο άκουσμα ότι θα αναλάμβανε αυτός να ηγηθεί της πολιορκίας. Απειλήσαν μάλιστα ακόμη και με εμφύλιο¹⁶³, καθώς διέβλεπαν ότι σε ενδεχόμενη άλωση του αχαϊκού φρουρίου θα μειωνόταν σημαντικά η επιρροή τους στην περιοχή¹⁶⁴. Την αντίδραση των Αχαιών προκάλεσαν και οι χειρισμοί του θέματος από τον Δ. Υψηλάντη, εκδηλώνοντας πλέον ευθαρσώς την αντίθεσή τους στις αποφάσεις της κεντρικής διοίκησης. Την εχθρότητά τους προς τον Υψηλάντη και τους στρατιωτικούς έδειξαν πλέον ξεκάθαρα οι κοινοτικοί άρχοντες της περιοχής, όταν ζήτησαν από τον Β. Πετμεζά, τον οποίο είχε αποστείλει ο Υψηλάντης, να αποχωρήσει από το αχαϊκό στρατόπεδο¹⁶⁵. Η κατάσταση διαφοροποιήθηκε προσωρινά –υπέρ του Κολοκοτρώνη– ύστερα από πτώση του Αλή πασά (25.1.1822). Το ενδεχόμενο να στραφούν τα οθωμανικά στρατεύματα (που έως τότε πολιορκούσαν τα Ιωάννινα) προς την κεντρική και τη νότια Ελλάδα και να καταπνίξουν την όποια επαναστατική εστία οδήγησε τους κοινοτικούς άρχοντες να υποχωρήσουν και να αποδεχθούν τον Θ. Κολοκοτρώνη ως αρχηγό της πολιορκίας¹⁶⁶. Ο Κ. Δεληγιάννης θεωρούσε πάντως τον συγκεκριμένο διορισμό ως ενέργεια με πολιτικές προεκτάσεις, καθώς απομάκρυνε τον Κολοκοτρώνη από την Κόρινθο και μείωνε τη δύναμη του Υψηλάντη¹⁶⁷.

Κατόπιν της μάχης του Γηροκομείου και της σημαντικής νίκης που πέτυχαν οι Έλληνες εκεί, αναζωπυρώθηκαν και πάλι οι φόβοι των πολιτικών αντιπάλων του Κολοκοτρώνη για αύξηση του λαϊκού του ερείσματος σε περίπτωση κατάληψης της Πάτρας. Την πρόσκληση συνεπώς που έλαβε να συμμετάσχει στην εκστρατεία της

---

¹⁶² Ενδεικτικά αναφέρουμε τους Α. Ζαΐμη, Σ. Χαραλάμπη, Π. Πατρών Γερμανό, Σπ. Τρικούπης, *Ιστορία...*, ό.π., τόμ. Β', σ. 101.

¹⁶³ Μ. Οικονόμου, *Ιστορικά...*, ό.π., σ. 223-224. Κ. Mendelssohn-Bartholdy, *Ιστορία...*, ό.π., τόμ. Ι, σ. 323.

¹⁶⁴ Π. Πατρών Γερμανός, *Υπομνήματα...*, ό.π., σ. 78.

¹⁶⁵ Β. Σφυρόερας, «Τοπική επικράτηση...», ό.π., σ. 179.

¹⁶⁶ Δ. Τζάκης, «Τα πολεμικά γεγονότα...», ό.π., σ. 79.

¹⁶⁷ Κ. Δεληγιάννης, *Απομνημονεύματα...*, ό.π., τόμ. Β', σ. 15.

Ηπείρου την εκλαμβάνουμε ως προσπάθεια απομάκρυνσής του από την Αχαΐα. Επιπρόσθετα τη διάλυση του στρατοπέδου των Πατρών επιθυμούσε –για τους δικούς του λόγους– και ο Αλ. Μαυροκορδάτος¹⁶⁸. Ρήξη επίσης της Γερουσίας με τον Κολοκοτρώνη προσπάθησε να επιτύχει –μέσω των Κωλέττη και Παπαφλέσσα– το Εκτελεστικό¹⁶⁹. Σύμφωνα τέλος με τα προαναφερθέντα, εύκολα κανείς μπορεί να διακρίνει στη συγκεκριμένη υποπερίοδο ενδείξεις απαρχής των εμφυλίων πολέμων που ακολούθησαν.

Σχετικά με την τρίτη υποπερίοδο (Ιούλιος 1822–Οκτώβριος 1828), σε αυτή κυριάρχησε η έλλειψη συντονισμού στην πολιορκία (με συνέπεια να δαπανηθούν ασκόπως μεγάλα χρηματικά ποσά¹⁷⁰) και η απροθυμία των στρατευμάτων που προσέκειντο στον Κολοκοτρώνη να συμμετάσχουν στο αχαϊκό στρατόπεδο¹⁷¹. Το γεγονός αυτό αποτυπώνει τη διατήρηση της αντιπαλότητας μεταξύ πολιτικών και στρατιωτικών παραγόντων. Και μεταξύ όμως των πολιτικών δεν υπήρχε σύμπνοια, αφού ο Γ. Κουντουριώτης υποκινήθηκε για την εκστρατεία του από την αντιπαλότητά του προς τους Αχαιούς κοινοτικούς άρχοντες (Α. Ζαΐμη, Α. Λόντο)¹⁷². Όσον αφορά τη μη εμπλοκή του Δ. Υψηλάντη με την πολιορκία κατά την υποπερίοδο αυτή, αυτή φανερώνει τις περιορισμένες πλέον δυνατότητες του τελευταίου στη λήψη πολιτικοστρατιωτικών αποφάσεων. Σε όλες τέλος της υποπεριόδους είναι εμφανές ότι τα πάθη και οι εσωτερικές διαμάχες αναζωπυρώνονταν, όταν η Επανάσταση εσταθεροποιείτο και δεν κινδύνευε να κατασταλεί. Αυτή όμως η κατάσταση λειτουργούσε εις βάρος του απελευθερωτικού Αγώνα, καθώς διαχώριζε τους επαναστατημένους σε αλληλοσυγκρουόμενες φατρίες¹⁷³.

Επιλογικά

Καθ' όλη τη διάρκεια της Επανάστασης η άλωση των Πατρών απετέλεσε μία από τις βασικότερες μέριμνες των επαναστατημένων Ελλήνων, αφού θεωρούσαν ότι με την πτώση του αχαϊκού φρουρίου «και η Πελοπόννησος ήθελεν ασφαλισθή

¹⁶⁸ Κ. Δεληγιάννης, *Απομνημονεύματα...*, ό.π., τόμ. Β', σ. 30.

¹⁶⁹ Ν. Σπηλιάδης, *Απομνημονεύματα*, τόμ. Α', ό.π., σ. 388-389. Τ. Γριτσόπουλος, «Ιστοριογραφία...», ό.π., σ. 200. Δ. Αινιάν, *Απομνημονεύματα. Για την Επανάσταση του 1821*, Βεργίνα, Αθήνα 1996, σ. 75.

¹⁷⁰ *Νεολόγος Πατρών*, Πάτρα 3.12.1931.

¹⁷¹ Απ. Βακαλόπουλος, *Ιστορία...*, ό.π., τόμ. Στ', σ. 413.

¹⁷² Απ. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τόμ. Ζ', Θεσσαλονίκη 1986, σ. 12.

¹⁷³ Μ. Σακελλαρίου, *Η απόβαση...*, ό.π., σ. 41. Σχετικά με τις φατρίες στην Επανάσταση βλ. Γ. Ασπρέας, *Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος (1821-1921)*, τόμ. Α' (1821-1865), Ι. Ν. Σιδέρης, Αθήνα 1930, σ. 28-32. J. Petropoulos, *Πολιτική και συγκρότηση κράτους στο Ελληνικό Βασίλειο. (1833-1843)*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1997², σ. 76-88, 108-118. Ν. Ροτζώκος, *Επανάσταση...*, ό.π., σ. 71, όπου και πρόσθετη βιβλιογραφία.

αρκετά απ' εκείνο το μέρος, και η δυτική Ελλάς, και μάλιστα το Μεσολόγγι, ήθελεν έχει πολλήν την ωφέλειαν»¹⁷⁴. Η άποψη αυτή επιβεβαιώνεται και από το ότι την ηγεσία της πολιορκίας ανέλαβαν –ή θέλησαν να αναλάβουν– σημαντικοί πολιτικοί και στρατιωτικοί παράγοντες της Πελοποννήσου, αλλά και της Επανάστασης γενικότερα (Π. Πατρών Γερμανός, Α. Λόντος, Θ. Κολοκοτρώνης Γ. Κουντουριώτης κ.ά.). Επιπρόσθετα η άλωση ήθελε «υψώσει εις το λοιπόν της Ευρώπης το σύνθημα της (ελληνικής) ανεξαρτησίας» και ήθελε «προξενήσει την σωτηρίαν και την ασφάλειαν της Πατρίδος»¹⁷⁵. Η εν λόγω όμως μακροχρόνια στρατιωτική επιχείρηση απετέλεσε, εκτός από συνεχή διαδικασία παραγωγής διακυβευμάτων και αντιπαλοτήτων, όπου επαναπροσδιορίστηκαν ή δημιουργήθηκαν εκ νέου σχέσεις και ιεραρχίες ή αποδιαθρήθηκαν παραδοσιακές σχέσεις και μορφές εξουσίας, κυρίαρχο πεδίο πολιτικών αντιπαραθέσεων μεταξύ πολιτικών και στρατιωτικών ηγετών¹⁷⁶. Τις περισσότερες μάλιστα φορές κερδισμένοι βγήκαν οι πρώτοι, γεγονός που είχε αρνητικές επιπτώσεις και στην την ίδια την πολιορκία και στην Επανάσταση.

Σχετικά με τα αίτια που «δεν εξεπολιορκήθησαν αι Πάτραι», σε αυτά εντάσσουμε: α) τα δημοσιονομικά, την οικονομία δηλαδή των στρατοπέδων, β) τα πολιτικά και γ) τα στρατηγικά. Τα πρώτα σχετίζονται με την κακή οικονομική κατάσταση των στρατοπέδων που κατά καιρούς συγκροτήθηκαν, καθώς οι ανάγκες τους «επληρούντο προχειρώς και δίχως βάσιν διά το μέλλον»¹⁷⁷. Όσο για τα πολιτικά αίτια, σε αυτά συγκαταλέγονται κυρίως οι εμφύλιες έριδες των Ελλήνων. Επιπρόσθετα στα αίτια αυτά εντάσσουμε –για τα πρώτα έτη της πολιορκίας– τη στάση του Άγγλου προξένου στην Πάτρα Ph. J. Green προς τους Έλληνες και τους Οθωμανούς, «όστις προσπαθεί να παρατείνη την πολιορκίαν διά να δύναται να εμπορεύεται και εκμεταλλεύεται»¹⁷⁸. Στα στρατηγικά αίτια συμπεριλαμβάνονται η έλλειψη συντονισμού, τάξης και πειθαρχίας στους πολιορκητές¹⁷⁹, αφού οι

¹⁷⁴ Ν. Σπηλιάδης, *Απομνημονεύματα*, τόμ. Α', ό.π., σ. 299-300.

¹⁷⁵ *Νεολόγος Πατρών*, Πάτρα 3.12.1931.

¹⁷⁶ Π. Πατρών Γερμανός, *Υπομνήματα...*, ό.π., σ. 69.

¹⁷⁷ *Νεολόγος Πατρών*, Πάτρα 2.12.1931.

¹⁷⁸ *Νεολόγος Πατρών*, Πάτρα 2.12.1931. Σύμφωνα με τα υπάρχοντα στοιχεία, τα κίνητρα του Green προς τους Έλληνες ήταν αμιγώς οικονομικά, καθώς και ο ίδιος εδραστηριοποιείτο στον χώρο του εμπορίου (σταφίδα, ελαιόλαδο). Π. Πατρών Γερμανός, *Υπομνήματα...*, ό.π., σ. 35. Ι. Φιλήμων, *Δοκίμιον...*, ό.π., τόμ. ΙΙΙ, σ. 167. *Νεολόγος Πατρών*, Πάτρα 8-9.4.1936. Δ. Κόκκινος, *Επανάστασις...*, ό.π., τόμ. Β', σ. 263.

¹⁷⁹ Την έλλειψη πειθαρχίας, επιμονής, ευταξίας και ευπείθειας στο αχαϊκό στρατόπεδο σχολίαζε αρνητικά σε επιστολή του και ο Δ. Υψηλάντης. Δ. Κόκκινος, *Επανάστασις...*, ό.π., τόμ. Β', σ. 287-288.

περισσότεροι εξ αυτών ήσαν πολεμικά άπειροι¹⁸⁰, καθώς και η έλλειψη ικανού αρχηγού που θα ενέπνεε θάρρος στους αγωνιστές και θα μπορούσε να τους επιβληθεί. Ο Θ. Κολοκοτρώνης υπήρξε ένας τέτοιος αρχηγός, η παρουσία του όμως στην Πάτρα υπήρξε προσωρινή –λόγω των πολιτικών αντιπαραθέσεων–, με συνέπεια να μην επιτευχθούν τα προσδοκώμενα αποτελέσματα¹⁸¹. Ο Δ. Αινιάν στα στρατιωτικά αίτια της αποτυχημένης επιχείρησης συμπεριλαμβάνει τη «διά ξηράς μόνον ενεργουμένη» πολιορκία, που δεν ήταν ικανή «να αναγκάσει τους Τούρκους να παραδοθώσιν, ενώ ηδύναντο να προμηθεύωνται τροφάς από την θάλασσαν»¹⁸². Δεν πρέπει επίσης να μας διαφεύγει ότι το φρούριο των Πατρών –ως κτίσμα– ήταν αρκετά ισχυρό¹⁸³. Την οχυρωματική του μάλιστα ισχύ αύξανε η γειτνίαση του φρουρίου με το *καστέλι του Μορέως*, το *καστέλι της Ρούμελης*, το φρούριο της Ναυπάκτου. Επιπρόσθετα η κατάληψη της Πάτρας δεν ήταν εύκολη διαδικασία, αφενός γιατί οι πολιορκούμενοι είχαν τη δυνατότητα να εφοδιάζονται από τη θάλασσα, καθώς ο οθωμανικός στόλος διενεργούσε συχνές περιπολίες στην περιοχή, και αφετέρου γιατί η άμυνα που εφάρμοξε ο Γιουσούφ πασάς υπήρξε αποτελεσματική. Βάσει επομένως των ανωτέρω, καθίσταται εμφανές το γιατί τα ελληνικά στρατεύματα –μη χρησιμοποιώντας όλες τις εθνικές δυνάμεις και μη συνεργαζόμενα αρμονικά μεταξύ τους– περιορίστηκαν μόνο στο να εμποδίζουν τις κατά καιρούς δράσεις του εχθρού εκτός φρουρίου¹⁸⁴.

Άξια μνείας είναι και η ενεργός συμμετοχή των μοναστικών κοινοτήτων της περιοχής (Γηροκομείο, Ομπλός, Χρυσοποδαρίτισσα) στη μακρόχρονη πολεμική επιχείρηση. Αρκετοί άλλωστε ήσαν και οι μοναχοί που έλαβαν μέρος στις πολεμικές αναμετρήσεις, ενώ και οι κοινότητές τους κάλυψαν τμήμα των στρατιωτικών δαπανών¹⁸⁵. Η εν λόγω όμως δράση επέφερε στις αχαϊκές μονές την καταστροφική μανία των Οθωμανών¹⁸⁶. Επιπρόσθετα οι δηώσεις των μοναστηριακών συγκροτημάτων που σημειώθηκαν κατά τη διάρκεια της Επανάστασης θα πρέπει να

¹⁸⁰ Δ. Κόκκινος, *Επανάστασις...*, ό.π., τόμ. Α', σ. 384. Κ. Σιμόπουλος, *Πώς είδαν...*, ό.π., τόμ. Α', σ. 194.

¹⁸¹ Η πολιορκία των Πατρών υπό την ηγεσία του Θ. Κολοκοτρώνη υπήρξε η καλύτερη και συστηματικότερη από όσες πραγματοποιήσαν οι Έλληνες. Απ. Βακαλόπουλος, *Ιστορία...*, ό.π., τόμ. Στ', σ. 198.

¹⁸² Δ. Αινιάν, *Απομνημονεύματα...*, ό.π., σ. 75.

¹⁸³ Σύμφωνα με τον Γάλλο συγγραφέα J. Mangeart, που συμμετείχε στο γαλλικό εκστρατευτικό σώμα του N. J. Maison, το φρούριο της Πάτρας «είναι καλά οχυρωμένο, τριγυρισμένο με τείχη φαρδιά και γερά». Ν. Τζανάκος, *Πάτρα: Πόλη...*, ό.π., σ. 24.

¹⁸⁴ Ι. Γιαννόπουλος, «Η Επανάσταση κατά το 1823», *Ι.Ε.Ε.*, τόμ. ΙΒ', Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1977, σ. 306.

¹⁸⁵ Αμ. Φραντζής, *Επιτομή ...*, ό.π., τόμ. Β', σ. 182-183. *Νεολόγος Πατρών*, Πάτρα 25.11.1931.

¹⁸⁶ *Νεολόγος Πατρών*, Πάτρα 25.11.1931, 9.4.1936. Β. Σφυρόερας, «Τοπική επικράτηση...», ό.π., σ. 177-178. Απ. Βακαλόπουλος, *Ιστορία...*, ό.π., τόμ. Στ', σ. 206.

συσχετιστούν με τη στρατηγική τους θέση, η οποία επέτρεπε σε όποιον τις κατείχε να επιτηρεί την ευρύτερη περιοχή τους, καθώς και με την εγκατάσταση πλησίων τους ελληνικών στρατοπέδων.

Η γενικότερη τέλος στάση του Κολοκοτρώνη κατά τη διάρκεια της εξεταζόμενης πολεμικής επιχείρησης, που «εκινείτο άνευ χαλινού τινος», σύμφωνα με τον Π. Πατρών Γερμανό¹⁸⁷, εκφράζει –έστω και εν μέρει– τις προσπάθειες των Πελοποννησίων πολιτικών και στρατιωτικών να καρπωθούν –κατά την ανατροπή του «παλαιού καθεστώτος»– την υπό διαμόρφωση εξουσία¹⁸⁸. Η κατοχή ενός ισχυρού φρουρίου, όπως αυτό της Πάτρας, συντηρούσε αυτές τις προσδοκίες. Η πολιορκία άλλωστε μετατρέποταν σε χώρο συγκέντρωσης ενόπλων και των εκάστοτε συμμάχων τους, γεγονός που ισχυροποιούσε την τοπικά συγκροτημένη εξουσία τους και συνεπώς τη συμμετοχή τους στη διοίκηση. Όσον αφορά τις αρνήσεις του Κολοκοτρώνη να υπακούσει στις εντολές του Εκτελεστικού (εκστρατεία στην Ήπειρο, επιστροφή στην Πάτρα)¹⁸⁹, αυτές καταδεικνύουν την ισχύ που είχε πλέον αποκτήσει από την πολεμική του δράση, την επιθυμία του να ελέγχει εκ των έσω την Επανάσταση, αλλά και την αδυναμία του Εκτελεστικού να επιβληθεί στους ανθρώπους των όπλων¹⁹⁰.

---

¹⁸⁷ Απ. Βακαλόπουλος, *Ιστορία...*, ό.π., τόμ. Στ', σ. 213-214.

¹⁸⁸ Ν. Ροτζώκος, *Επανάσταση...*, ό.π., σ. 138. Σχετικά με την άνοδο του στρατιωτικού στοιχείου κατά τη διάρκεια της Επανάστασης βλ. J. Petropoulos, *Πολιτική...*, ό.π., σ. 88-94.

¹⁸⁹ Ν. Σπηλιάδης, *Απομνημονεύματα*, τόμ. Α', ό.π., σ. 388-389.

¹⁹⁰ Δ. Τζάκης, «Τα πολεμικά γεγονότα...», ό.π., σ. 75, 79-80.